

KOMMENTÁR A TIZENKÉT PRÓFÉTÁHOZ

XI.

OBADJA PRÓFÉTA KÖNYVE

XII.

JÓÉL PRÓFÉTA KÖNYVE

IRTA:

DR. KECSKEMÉTHY ISTVÁN



KOMMENTÁR A TIZENKÉT PRÓFÉTÁHOZ

XI.

OBADJA PRÓFÉTA KÖNYVE

XII.

JÓÉL PRÓFÉTA KÖNYVE

IRTA:

DR. KECSKEMÉTHY ISTVÁN



OBADJA KÖNYVE.

I: BEVEZETÉS.

Obadja neve alatt tizennégy hatsoros strófa maradt ránk, melyek közül az öt elsőben (az 1—9. v.) egy régebbi balladát találunk, mely Jer. 49, 7—22. vben is megvan. Nagyon valószínű, hogy ennek a balladának a szerzőjét hívták Obadjának; mostani könyvecskénk írójának a nevét pedig nem ismerjük. Ez azt a Mal. 1, 2—5.-ben is érintett, és az ó-szövetségben egyebütt is említett katasztrófát énekelte meg, mely Júda testvérnépét, Edomot az által érte, hogy az 5-ik században feltűnt Nabataeusok (ismaelita törzsek) ősi hazájából kiszorították; mely alkalommal ezt a vitézségéről és bölcseségéről híres népet mind vitézsége, mind bölcsesége cserben hagyta. Ezt hangsúlyozottan kiemeli a ballada.

Hogy a két variáns közül melyik az eredeti, vagy legalább a régiebb, azt nehéz eldönteni. Jeremia könyvében a verselés és strófaalkotás eredetibb, amiből azt lehetne következtetni, hogy könyvünk onnét merített; de könyvünkben meg a gondolatmenet eredetibb és logikusabb, és a ballada simábban bele van dolgozva az egész próféciába, ami viszont azt mutatná, hogy Jeremia kölcsönzött innét. De mivel a megénekelte esemény és így valószínűleg a ballada is Jeremiánál későbbi, könyvünknel meg korábbi, azt kell mondanunk, hogy Jeremia könyvébe a gyűjtők toldották be, könyvünk szerzője pedig később dolgozta fel, de nem Jeremia könyvéből, hanem a hagyományból közvetlenül. Erre mutat az is, hogy Jeremiában más, megfordított a gondolatmenet, így: 49, 14-16. 9. 10. 7; amit nem lehetne megérteni, ha akár ő vett volna kölcsön könyvünkéből, akár könyvünk ő tőle.

A második öt strófa (10—16. v.), mely már a kanonikus szerző műve, bizonyos kárörömmel hányja szemére Edomnak, hogy ez a katasztrófa büntetésül érte őt azért a fajtagadó magatartásért, amit az 586-iki deportatio alkalmával Júda ellen tanúsított, mikor a káldokkal versenyzett Jeruzsálem dülésében; és megfenyegeti, hogy most azonban itt van Jahve napja, a végleges bosszúállás ideje. Mintha mondaná, hogy a nabataeusok dülése csak izellítő volt, az igazi bosszúállás csak most jön Júda részéről.

Ezt a gondolatot, mint a fogságból haza tért zsidóság elhelyezkedéséről szóló utolsó négy strófa (17—21. v.) mutatja, a makkabaeus fejedelmeknek Edom felett aratott diadalai ébresztették fel. Mikor u. i. a nabateusok az edomiakat ősi hazájokból kiszorították, azoknak egy része a káld pusztítások által elnéptelenedett Júdeának déli részein, a Délvidéken (Negeb) és Hebronban telepedett le; úgy hogy a fogságból haza térő zsidók már ott találták

őket. És Makkabaeus Júdás a templom felszentelése után (165-ben) első dolgának tartotta ellenök hadat indítani. Akrabbimnál megverte és kifosztotta „Ézsau fiait“ (1 Makk. 5, 3), majd Hebront is bevette és várát lerombolta (1 Makk. 5, 65). Hyrkánus János pedig 126-ban végleg meghódította és judaizálta őket. A talio elve alapján álló zsidó közgondolkodás ezekben a diadalokban látta Edom régi katasztrófájának magyarázatát: azért szorultak ős hazájukból ide Ézsau fiai, hogy itt Júda könnyebben megállhassa rajtok bosszúját. Egyben új lendületet vettek ezekből az Antiochus Epiphanes óta lobogó eschatologicus váradalmak és Júda jövőendő nagyságába vetett reménységek is. Ezeknek a szószólója könyvecskénk szerzője, aki e szerint a Makkabaeus Júdás és Hyrkánus János uralkodása között élt és Obadja ősi balladájának alapján abban mondta ki az utolsó szót az Ézsau és Jákób közt folyó ősi perben, hogy Ézsau háza megsemmisül, Júda pedig végleges diadalra jut, és Jahvéé lesz a királyság.

II. FORDÍTÁS.

- 1 Obadja látomása [így szólt az Ur, Jahve,] Edom felől:
Egy hírt hallottunk Jahvéről,
És egy követ küldetett a nemzetek közé:
Keljetek fel és keljünk fel ellene a háborúra!
- 2 Ime kicsinnyé teszek a nemzetek között;
Lenézett leszel te nagyon.

- 3 Szived dolyfe csalt meg téged,
Te szikla hasadékokban lakó, magas lakhelyeden,
Mikor azt mondtad szivedben, Ki húz engem földre?
- 4 Ha olyan magasra szállsz, mint a sas,
És ha csillagok közé rakod fészkedet;
Onnan húzlak le, ez Jahve mondása.

- 5 Ha tolvajok jöttek volna rád,
Ha éjjeli rablók — hogy elpusztítottál! —
Ugy-é annyit loptak volna, amennyi nekik kellett?
Ha szüretelők jöttek volna rád,
Ugy-é hagytak volna böngéket?
- 6 Ézsaut hogy kikutatták, kikeresték kincseit!

- 7 A határig hajtottak téged
Szövetségeseid mindnyájan,
Megcsaltak téged, legyőztek téged.
Aki veled bizalmas viszonyban vaniak,
Kenyered gyanánt tört tesznek alád:
Nincs benne értelem!

- 8 Mert azon a napon, ez Jahve mondása,
Kivesztettem a bölcseket Edomból,

- És az értelmet Ézsau hegyéről;
 9 És elcsüggedtek hőseid, Témán,
 Hogy minden ember kiirtassék
 Ézsau hegyéről öldöklés miatt.
-

*

- 10 A testvéreden Jákóbon való erőszak miatt
 Szégyen fog elborítani és örökre kiirtatol.
 [Amely napon szembe álltál]
 Amely napon az idegenek elfogták seregét.
 És a barbárok bejöttek kapuin;
 És Jeruzsálemre sorsot vetettek:
 Te is olyan voltál, mint ő közülök egy.
-
- 12 Pedig nem kellett volna gyönyörködnöd testvéred napjában,
 Szerencsétlensége napján,
 És nem örvendezned Júda fiain
 Veszedelmök napján;
 És nem nagyra táltani szádat,
 Szorongattatás napján.
-
- 13 Nem kellett volna bejönnöd népem kapujába
 Nyomorúságuk napján,
 Nem gyönyörködnöd neked is az ő baján
 Nyomorúsága napján;
 És nem nyúlnod a vagyonához
 Nyomorúsága napján.
-
- 14 És nem kellett volna a keresztútra állnod,
 Hogy kiirtsd menekülőit;
 És nem kellett volna kézbe adnod menekültjeit
 Szorongattatás napján.
- 15 Mert közel van Jahve napja
 Minden pogányok ellen.
-
- Amint cselekedtél, úgy cselekesznek veled,
 Amit elkövettél, visszatér fejedre.
- 16 Mert mint ti ittatok szentségem hegyén,
 Ugy isznak minden nemzetek mindig;
 És isznak és nyelnek, és olyanok lesznek,
 Mintha nem lettek volna.
-

*

- 17 Sion hegyén pedig lesz szabadulás
 És lesz szentség:
 És birtokba veszik a Jákób házából valók
 Az ő birtokaikat:

19cd És birtokba veszik Efraim mezejét
És Samária mezejét.

13 És Jákób háza tűzzé lesz,
És József háza lánggá,
Ézsau háza pedig polyvává
És meggyújtják őket és megemésztk őket;
És Ézsau házának nem lesz maradéka,
Mert Jahve szólott.

19abe És birtokba veszik a délvidékiek Ézsau hegyét,
Az alföldiek a filiszteusokat,
Beniámin Gileádot:

20 És Izráel fiainak azok a számüzöttei,
Akik ehhez a sereghez tartoznak.
Azt, ami a kanaániaké Cáfefatig.

És És Jeruzsálem számüzöttei,
Akik Szeférádban vannak,
Birtokba veszik a Délvidék városait.

21 És szabadítók mennek fel Sion hegyére,
Ítélni Ézsau hegyét;
És Jahvéé lesz a királyság.

—————

III. RÉSZLETES MAGYARÁZAT.

Könyvünk három szakaszra tagolódik, u. m. 1) **Edom katasztrófája**, 1—9. v., az ős Obadja balladája; 2) **Edom bűne**, 10—16. v., mellyel szerzőnk szerint az ős Obadja balladájában megénekelt katasztrófát kihivta maga ellen; és 3) **Edom bűnhődése**, 17—21. v., mely reá a Jahve napján vár.

1) **Edom katasztrófája**, 1—9. v.

5×6 soros strófa. Jer. 49, 7-22 Edom bölcsességének elvesztésével kezdi a katasztrófa leírását, és az után tér át Jahve seregyűjtésére; Obadja pedig a seregyűjtés hírével kezdi, és csak a végén említi a bölcsesség elvesztését, a szörnyű katasztrófa magyarázatául. Jahve sereget gyűjtött Edom ellen, és úgy megalázta ezt a kevély népet, hogy úgy maradt, mint a megszedett szőlő; sőt ősi határaiból is kiűzték. Szövetségesei úgy bántak vele, mint egy oktalan néppel; ami azt mutatja, hogy Jahve ez alkalommal elvette Edom híres bölcsességét.

A seregyűjtés: 1—2. v.) Jahve sereget gyűjt Edom ellen, hogy azt leverje. 1. v.) **Obadja látomása**, mint Náh. 1, 1-stbiben a „látomás“ itt is általában prófétai kinyilatkoztatást jelent. Ezt általában kiveszik a strófából, mint a prófécia feliratát. Akkor a vers ezzel kezdődne, *igy szólt az Ur, Jahve Edom felől*; ezzel

azonban nem fér össze a második sor, **Egy hirt hallottunk Jahvéról**, mert ez a mondat nem illik Jahve ajkaira, ezt tehát a próféta mondja. A *koh amar* stbnek csak úgy volna értelme, ha tárgyául a 2. vt lehetne venni; de akkor meg a 2–3 sorit törölni kellene. Ez esetben a vers így szólna: *Igy szólt az Ur, Jahve Edomnak, Ime kicsinnyé teszlek*, stb. Ha a 2–3 sort meg akarjuk tartani, amit a strófaszerkezet meg is kíván, akkor a *koh amar* stbt törölni kell: Obadja látomása Edom felől: *Egy hirt hallottunk Jahvéról*: Jer. 49, 14: *hallottam*, mert ott a ballada írója beszél, ő tőle hallotta prófétánk kortársaival együtt ezt a hirt, azért fordítja a szót többes 1-ső személyre. **És követ küldetett**, Jer. 49, 14-ben gal part. pass., írónk ezt is megváltoztatta a helyzetnek megfelelőleg, pu. perf.-ra (a qámecc a pauza miatt), **a nemzetek** = a pogányok **közé**, ezzel az izeneittel: **Keljetek fel és keljünk fel** (ez valószínűleg variáns) **ellene álejhá** a *leedom*-ra, mint az ország és nép nőnemű megszemélyesítésére vonatkozik **a háborúra**. Ennek a sornak sokkal épebb és eredetibb alakját őrizte meg Jer. 49, 14 e distichonban: *Gyűljetek össze és jertek ellene, És keljetek fel a háborúra*. 2. v. A háború célját Jahve direkt mondja meg Edomnak: **Ime kicsinnyé teszlek a nemzetek között**, ehez második stichos Jer. 49, 15-ben ez: *És lenézetté az emberek közt*, de szerzőnk ezt így változtatta: **Lenézett leszel te nagyon**.

Edom megalázása: 3–4. v.) Ez a kicsinnyé tétel Edom kevélységének büntetése. 3. v.) **Szived dőlyfe csalt meg téged**, ez a sor Jer. 49, 16. vben egész distichon, és valószínűleg az az eredetibb: *Borzadalmad* (rendesen *miflecet*, itt: *tiflecet* = egy priapus- kép), *csalt meg téged*, *Szived dőlyfe*, Obadja a Priapusra való célzást, amit talán meg sem értett (ma is sokan azt vélik, hogy *tiflecet* más, mint *miflecet*), elhagyja, és második stichosnak Edom körülíró megszólítását veszi ide: **Te szikla hasadékokban lakó sókni** st. c. végén a *jod* az elavult genitívus-rag maradványa; *Idumaea* gazdag volt sziklás, szakadékos menhelyekben és természetes erősségekben, és épen ebben bizott Edom; **magas lakhelyeden**, *meróm* ra a *chagvéj* előtt levő *be praep.* még kihát; vagy esetleg a LXX *hűpszőn*-ja nyomán *mérím* hif. part.-ot kell helyette olvasni: *lakását magasító* = aki magasra teszi lakását; Jer. 49, 16: *halom magasát tartó*; **Mikor**, a fő cselekményt kísérő participium, **azt mondtad szivedben, Ki húz engem földre?** Tehát abban volt elbizakodva, hogy sziklavárai bevehetetlenek; és ebben csalódott. 4. v.) Elbizakodottságában azzal nem számolt, hogy Jahve előtt nincs elérhetetlen magasság: **Ha olyan magasra szállsz**, héb.: „magasítasz“ (de absolute áll, nem kell hozzá venni *qinneká*-t), **mint a sas, És ha csillagok közé rakod fészkedet, Onnan húzlak le, ez Jahve mondása**. Jer. 49, 16-ban e helyett a tris-tichon helyett csak egy distichon van: *Ha magasra rakod, mint a sas, fészkedet, Onnan vontak le, ez Jahve mondása*; és az az eredetibb.

Edom kifosztása: 5–6. v.) Edom pusztulásának festése. A gondolatmenet ez: Jahve sereget gyűjt Edom ellen; megalázta azt;

ebben Edomot kevélységeért érte csalódás és bűnhődés, mert azt gondolta, hogy országa bevehetetlen; erre Jahve azt felelte, hogy a csillagok közül is lehozza őt; itt most a helyett, hogy krónikás módjára megállapítaná, hogy csakugyan lehozta, két képben azt állítja elének, hogy az ellenség mennyire kifosztotta Ézsaut = Edomot. **5. v.** Az első kép, strófánkban, a rablókról van véve. **Ha tolvajok jöttek volna rád, Ha éjjeli rablók** itt egy közbevetett felkiáltás van előre bocsátva a rabló-betörés eredményének színezésére: **hogy elpusztultál!** De lehet ezt kérdésnek is venni: **miképen pusztítottál volna el?** = így nem pusztítottak volna el, mint ahogy most el vagy pusztulva, mert azok **Ugy-e** csak **annyit loptak volna, amennyi nekik kellett?** héb.: *elég.* A többit ott hagyták volna. A másik kép a szüretelőkről van véve. Jer. 49, 9-ben e két strófa csak egyet tesz ki, és a két kép sorrendje is a megfordított. Obadja a fokozás kedvéért választotta ezt a sorrendet: a szüretelők alaposabb munkát végeznek, mint a tolvajok. **Ha szüretelők jöttek volna rád, Ugy-é hagytak volna böngéket?** De a Nabataeusok nem hagytak semmit: **6. v.) Ézsaut** == Idumaeát **hogy kikutatták!** héb.: „kikutattattak“, plur. állítmány a sing. (gyűjtőnév) alany mellett; **kikeresték rejtett kincseit.** Mivel *bádh* nem csak azt teszi, hogy *kérdez*, hanem Jer. 46, 1. után indulva azt is, hogy „*lobogtat, duzzaszt*“, e mondatot úgy is lehet fordítani, hogy „mint kibuggyantak rejtett kincsei“. Ez esetben a kép a maga nyersségében azt a módot festené, ahogyan a zsákmányoló ellenség kitapogatta, hogy hol van valami eldugva.

Edom megcsalátása: **7. v.)** A pusztulás leírása kép nélkül: Edomot addigi szövetségesei kiűzték eddigi határaiból. **A határig**, természetesen nem a magok határáig, mint Keil véli, hanem a te saját határodig **hajtottak**, héb.: küldöttek **téged**, azaz kiűzték saját országodból **szövetségeseid**, héb.: „frigyed férfiai“ **mindnyájan**, tehát azok a nemzetek, akiket az 1. vben Jahve fegyverbe szólított Edom ellen, a Nabataeusok vezetése alatt álló, és Edommal addig frigyben élő arab törzsek voltak; akik **Megcsaltak téged, legyőztek téged**; miután az utolsó pillanatig barátságot színeltek irántad. **Akik veled bizalmas viszonyban vannak**, héb.: „békéd férfiai“ = akikkel zavartalan békében, bizalmas benső viszonyban éltél addig, azok most **Kenyered gyanánt tört tesznek alád**; azaz az alatt az ürügy alatt, hogy a régi barátság révén segítenek rajtad, törbe ejtenek, mert azt mondják rólad, hogy ezzel lehet akármit tenni, mert **Nincs benne értelem.** Ez már átmenet a 8. v-re.

Edom bölcsességének elvesztése: 8—9. v.) Nemcsak Jahve támasztotta fel az ellenséget, hanem ő vette el Edom híres bölcsességét is, hogy ne tudjon helyesen védekezni, és így teljes pusztulásra jusson. **8. v.) Mert**, héb. *nemde azon a napon, ez Jahve mondása*; Jer. 49, 7: „Azt mondja a seregek Jahvéja: Nincs-é már bölcsesség Témánban?“ stb. (Témán edomi tartomány volt.)

Ott, mint már jeleztük, ezzel kezdődik Edom veszedelmének leírása, míg Obadja ezt a veszedelem festése után magyarázatul adja: **Kivesztettem, ez nem perf. proph., hanem valóságos perf. a bölcséket Edomból, Es az értelmet Ézsau hegyéről. 9. v.)** És ennek eredménye az lett, hogy **elcsüggedtek hőseid, Témán,** amivel viszont az volt Jahve célja, **Hogy minden ember, is = ki-ki kiirtassék Ézsau hegyéről öldöklés miatt:** hogy az ellenség az eszét vesztett és megfélemlert népet az utolsó emberig lemészárolja. A *miqqátel* magyarázatát a 10. v. hozza.

2. Edom büne, 10—16. v.

Ebben az 5×6 soros strófában szerzőnk az Obadja régi balladájához kapcsolva azt mondja el, hogy mennyit szenvedett Júda Edomtól. De nem krónikásan, hanem szónokilag, egy Edomhoz intézett pathetikus filippikában, amely jobban kielezi azt, hogy mily nagy volt Edom büne, mint azt hogy mily nagyok voltak Júda szenvedései. Ez a multnak a jelenben megállapított mérlege, melynek egyenlegét a 15. skv. adja.

Edom szégyene: 10—11. v. Ez a strófa kapcsolja a multhoz a jelent: egy részt okát adja Edom mult katasztrófájának, másrészt új megszégyenülést helyez neki kilátásba azzal, hogy felidézi Júda ellen elkövetett testvérárulását. **10. v.) A testvéreden, Jákobon való erőszak miatt,** ami miatt a 9. v. értelmében (megfigyelni a *miqqátel* és *méchemász* párhuzamát!) a multban az 1—9. vben leirt katasztrófát el kellett szenvedned, most jön a végleges büntetés: **Szégyen fog elborítani, t. i. a büntetés, mint a bűn kétségtelen megállapítása megszégyenítő, és örökre kiirtatol. 11. v.)** A 10. vben említett erőszak közelebbi megjelölése. *Amely napon szembe állsz vagy áltál,* talán a 10. vhez irt glossa, vagy nagyobb nyomaték és világosság okáért való variáló ismétlés, törlendő. **Amely napon az idegenek elfogták seregét, vagy zsákmányolták vagyonát, És a barbárok be jöttek kapuin,** olv. qerével *searájv*-ot, **És Jeruzsálemre sorsot vetettek, jaddú a jádad** ige qal perf. plur., **Te is olyan voltál, mint ő közülök egy.** Pedig tőled, mint Jákób testvérétől, ez súlyosabb beszámítás alá esik. Itt aligha gondolhatunk másra, mint Jeruzsálem 586-iki elesetére. Hogy ekkor a pusztításban edomiak is részt vettek, I. Ez. 35; Zsolt. 137, 7; v. ö. Sir. 4, 21, 22.

A következő részletezések még világosabbá teszik ezt. **12. v. Pedig nem kellett volna gyönyörködnöd, rá'ah be =** valamit jóleső érzéssel néz, **testvéred napjában,** ez a *tére'* ige tárgya, a „nap“ magára katasztrófa napját jelenti itt, **Szerencsétlensége,** a rajta esett idegen, bántó dolog **napján,** ez a *tére'* időhatározója. Nem kellett volna mulatnod testvéred napján, akkor, mikor őt kelemetlenség érte. Az ang. rev. a margón a *nákar* ige infinitívuszának veszi ezt a szót: that he was made a stranger: ami természetesen a fogságra vitelt jelenti. **És nem kellett volna nagyra táltani szádát, v. ö. Zsolt. 137, 7. szorongattatás napján.**

13. v.) Nem kellett volna bejönnöd népem kapujába Nyomorúságuk, a plur. suff. a sing. *ámí*-ra megy vissza, mert *ám* gyűjtőnév, **napján, Nem kellett volna gyönyörködnöd neked is** az idegenekkel együtt testvéred **baján Nyomorúsága napján;** **És nem nyúlnod,** *tislachnáh* nőn. plur. itt nincs helyén, tehát olv. Ew. és Olsh. szerint; *tislach jad*: ne nyújts kezet; vagy esetleg, mivel a *jad* kitétele nem feltétlenül szükséges, *tislach ná*-t, **vagyonaéhoz Nyomorúsága napján.**

Jahve napja: **14. v.) És nem kellett volna a keresztútra állnod,** amerre a lakosság a benyomuló ellenség elől menekülni igyekezett, **Hogy ott újtát álld az ilyeneknek és kiirtsd testvéred, Júda menekülőt; És nem kellett volna kézbe adnod menekültjeit,** azokat, akik a nagy öldöklésből mégis életben maradtak, **Szorongattatás napján.** A kézbe adás alatt nem érthetünk mást, mint azt, hogy Edom a hozzá menekült, vagy egyáltalán kezébe került júdaiakat átadta az üldöző, esetleg életökre törő káldoknak. Ez a nagy halmozás, amit e strófákban látunk, melynek hevében még ismétlésektől sem riad vissza a szerző, a mai izlés szerint talán kifogásolható; de hát Obadja a maga és kora izlése szerint irt. E strófát a **15. v. ab.** sorai fejezik be: Edomnak azért nem kellett volna mindazokat elkövetni, amikért a Nabataeusok pusztítása érte, mert azok által olyan harag-tökét gyűjtött magának, amit Júda most, a nem sokára elérkező Jahve-napján fog neki visszafizetni: **Mert közel van Jahve napja,** I. Cef. 1, 7. 14. **Minden pogányok ellen.**

A talió a Jahve napján: 15 cd—16. v. A taliót először csak Edomra vonatkoztatja: **15. cd. v.) Amint cselekedtél, úgy cselekesznek veled, Amit elkövettél, visszatér fejedre;** de aztán kiterjeszti az egész pogányságra; **16, v.) Mert,** a 15. v. *kí*-jének újra felvétele, a talió-eszme specializáló, most már egyenest a 11. skvben érintett eseményekre alkalmazott kifejtésének bevezetésére, **mint ti ittatok szentségem hegyén,** amint Jeruzsálem bevételkor a Sionon dorbézoltatok, **Ugy isznak minden németek mindig;** hogy azonban ez az ivás már nem a boros pohárból történik, mint a Sion hegyi, hanem annak megfizetéséül a Jahve haragborának (Jer. 25, 15.) poharából, azt mutatja az utolsó *distichon*: **És isznak és nyelnek, lá'ú a láá 'ájin-'ájin igéből van, és olyanok lesznek, Mintha nem lettek volna.** E strófa érdekes példája annak, hogy szerzőnk hogyan használta fel Obadja ősi balladáját. Jer. 49, 12. u. i. a haragbor poharát azzal az okfejtéssel keríti Edomra, hogy mivel azok, akiket nem illette, t. i. a zsidók, isszák, tehát Edomnak is meg kell inni, t. i. akit igazán megillet. De mivel a zsidók szenvedéseiről itt már bőven volt szó kép nélkül, szerzőnk a képnek ezt a (zsidó) vonatkozását elhagyja, illetőleg a pogányokra kiélezve foglalja össze, a másik (edomi) vonatkozását pedig, Jer. 25, 15. skvnek megfelelőleg, az összes pogányokra általánosítja.

3. Edom bűnhődése, 17–21, v.

4×6 soros strófa. Párhuzamok Júdának és Edomnak a Jahve napján megvalósuló jövője közt. Szerzőnk ennek a kedvéért írta egész munkáját. Ehez szolgált neki alapvetésül Edom elleni pathetikus filippikája (10–16. v.), melyhez kiindulási pontul Obadja balladáját választotta.

Szabadulás a Sion hegyén: 17. v. és 19. cd. v.) A megsza-
badult zsidók elfoglalják ősi birtokaikat. **17. v.) Sion hegyén pedig lesz szabadulás**, ezt Joel 3, 5. úgy magyarázza, egyenest locusunkra hivatkozva, hogy „mindenki, aki Jahve nevét segítségül hívja, megszabadul“. **És lesz szentség**, t. i. a Sion hegyén; eddig is volt ugyan, de most már olyan mértékben, mint pl. Zak. 14, 20. 21-ben, ahol egész Júda-Jeruzsálem szentté lesz, és még a lovak csengetyűjére is ez lesz írva: „Szentség Jahvének“. **És birtokba veszik a Jákób házából valók**, héb. „Jákób háza“ plur. állítmánnyal, **Az ő örökségeiket, — ősi birtokaikat**. E strófa hiányos, de önként kínálkozik kiegészítésére a **19. cd. v.**), mely mostani helyén nagyon árván áll, alany nélkül; míg itt a *béjt jaaqob* minden tekintetben jó alany hozzá: **És birtokba veszik**, t. i. a Jákób házából valók **Efraim mezejét És Samária mezejét**: így egyesül újból Júda és Efraim.

18a. Az előző strófát fejt ki végig; Júda a szentség tűzével megemészti Ézsaut, ezért nem lesz neki maradéka. Ez a remény a gyakorlatban úgy valósult meg, hogy Hyrkánus János az edomiakat erőhatalommal júdaizálta. **És Jákób háza tűzzé lesz És József háza lánggá**, Júda és Izráel újból való egyesülése, ami itt is kifejezésre jut, Ez. 37, 22. óta (I. Jer. 3, 18; Hós. 2, 2.) állandó vonása a messiási váradalmaknak; de szerzőnk gondolkodására (ami koráé is) jellemző, hogy Júdát nevezi Jákób házának: akkor már az volt egész Izráel képviselője; ezzel szemben **Ézsau háza pedig polyvává lesz, És meggyújtják őket és megemészti** Jákob és József házai, **őket**, az edomiakat, mint a tűz a polyvát, **És így Ézsau házának nem lesz maradéka, Mert Jahve szóltott**.

Júda terjeszkedése: 19 abe. és 20 abc. v.) A Jahve napján bekövetkező földrajzi és politikai változásokat rajzolja tovább. **19 abe. v.) És birtokba veszik a délvidékiek**, Negeb, eredetileg közfőnév volt, aztán tulajdonnév lett, jelenti a Júda birtokának (Jós. 15, 21. skv.) déli hegyvidékét, mely ekkor az edomiak birtokában volt; de a messiási korban ez is megfordítva lesz: ennek birtokába megy át Ézsau hegye: elfoglalja a Délvidék, azaz az ott lakó zsidóság **Ézsau hegyét**, azaz, mivel ez itt a Sion ellentétéül az egész ország helyett áll, egész Idumaeát, **Az alföldiek**, a Seféla, a hebron-júdai hegyvidék nyugati oldala mentében, észak-déli irányban nyúló, a filiszteus határra dülő alföld neve, ez, illetve a rajta lakó zsidóság elfoglalja a szomszéd **filiszteusokat**, azaz az ő területüket: **Beniámin**, Júda hű szövetségese és északi szom-

szedja pedig **Gileádot**, tehát átterjeszkedik a Jordán keleti oldalára is. **20 abc. v.)** És Izráel fiainak azok a számüzöttei, Akik ehhez, t. i. a Beniámin oldalán levő sereghez tartoznak, vagyis a fogságból hazatért zsidóknak a tíz törzs országába tartozó része **Azt** veszi birtokba, t. i. a 19 a. v. *vejáresú*-ja még ide is kihat, **ami a kananániaké**, a LXX *áser* helyett *erec*-et olvas; a *kanániaiak földjét*. **Cárefatig** = Feniciát Sareptáig. Ennek a tristichonnak első distichona héberben így van: *És ennek a seregnek számüzöttei, Akik Izráel fiaie, stb.* A *chél* szó sok nehézséget okoz a magyarázóknak. Jelent külső erődítést, elővédet. Nevezheti itt szerzőnk Gileádot képlegesen az új zsidóbirodalom ilyen elővédjének is. Fürst szerint e szó rövidebb kiejtése a *chéleq* (= rész) szónak; és tény, hogy amit 1. Kir 21, 23. v. *chél* nek mond, azt a parallel helyek, 2. Kir. 9, 10. 36. 37. v. *chéleq*-nek mondják. Mi egyszerűen *chéjl* (= sereg stb.)-nek vesszük.

Jahvéé lesz a királyság: 20 def—21. v.) Sareptából, a legészakibb pontról visszatér a legdélibbre, hogy Juda-Edommal fejezze be. **20. def. v.)** És Jeruzsálem számüzöttjei, Akik Sze-fáradban vannak. Ez a distichon homályos. Sze-fáradot nem ismerjük. A régiek a Bosporust, pláne Hispaniát stb. értették alatta: A mai assyriologusok Kisázsiaát értik. Ez lehet is. Itt azokról a számüzöttekről van szó, akik Jeruzsálemből vitettek annak idején fogságra és Sze-fáradban voltak internálva, és most onnét tértek haza; ezek **Birtokba veszik a Délvidék városait**, ez nincs ellentétben a 19 a-vel, mely szerint ugyanezen Délvidék lakosai pedig elfoglalják Ézsau hegyét. **21. v.)** És, mikor mindez a foglalás megtörtént, amiből szerzőnk előtt a legfontosabb az utolsó, akkor **szabadítók**, a LXX *szeszózmenoi*-ja hibás fordítás, helytelen utána menni, írónk a Makkabaeusokat érti alattok, ezek **mennek fel Sion hegyére, Itélni Ézsau hegyét**. Semmi szükség nincs szöveg „javításra“, ezt nagyon jól lehet érteni: a Sion hegyén fogják itélni, azaz vallásilag és politikailag kormányozni Ézsau hegyét. **És**, ami az egésznek bekoronázza, **Jahvéé lesz a királyság!** Az istenorzsága valósággá lesz.

JOÉL KÖNYVE.

I. BEVEZETÉS.

Azt az universalisticus szellemi áramlatot, melynek sok féle és különböző irányzatú irodalmi termékei közül fentebb Jóna könyvét láttuk, egyszerre ellenkező irányba fordította Antiochus Epiphanesnek általános hellénesítésre irányuló erőszakos fellépése. A nemzeti létében megtámadott zsidóság ösztönszerűleg menekült vissza a Mózes töráján alapuló vallásához, és abban épen azokat az elemeket ragadta meg különös erővel, amelyeket az universalistikus áramlat már-már elmosással fenyegetett, de amelyekről most megérezte, hogy fajiságának legerősebb kidomborítói és fenntartó eszközei: az öt egyéb népektől elkülönítő ritualis gyakorlatokat és hagyományos szokásokat, valamint neki a végleges diadalt ígérő messiási váradalmakat. De az ősi szokásokhoz való bámulatosan szívós ragaszkodáshoz is e váradalmak adták az ösztönt és erőt; és a makkabaeusi harcok hősiességét főképen az új erőre kapott eschatologicus szellem magyarázza. Hogy e küzdelmek folyamán e szellem mily eleven volt, azt láttuk fentebb Deuterosekorjából, és az imént Obadjából. Hogy később mennyire erősödött, azt mutatja Tritozekarja könyve, mely már valóságos kis apokalypsisnek mondható. Minden nevezetesebb politikai eseményt a bekövetkezendő nagy fordulat előjelének tekintenek. Sőt utóbb már erre sem volt feltétlenül szükség; elég volt valami feltűnőbb természeti jelenség, vagy valami elemi csapás, hogy az egy-egy látnokban a nagy nap közelségének érzetét ébressze fel, aki aztán tőle telhetőleg megírta népének vigasztalására, vagy intésére, hogy hogyan fog bekövetkezni nem sokára a vég, és milyen változásokat fog előidézni.

Egy ilyen kései irodalmi termék a Jóel könyve is, amelynek keletkezési korát pontosabban nem is lehet meghatározni. Csak annyit mondhatunk egész általánosságban, hogy Tritozekarjánál, akinek művét mi 134 utánra tettük, valamivel későbbi lehet, mert eschatologiai anyaga, amivel dolgozik, már valamivel kiképzettebbnek és megállapodottabbnak látszik azenál. A régiék persze a fogság előttre, Uzzia és II. Jeroboám előttre, Jóás korának első felére tették, sőt némelyek még előbbre, Roboám idejére; aziben tulajdonképpen a prófétai iratokat gyűjtő szóférek tévedésének estek áldozatul, akik könyvünket prófétai iratnak vették, mely egykorú dolgokkal foglalkozik, és ez alapon a Dodekaprophetonban Hóséa és Amós között adtak neki helyet. Bizonyára már ők is úgy gondolkodtak, mint a régebbi keresztyén exegeták, hogy 4, 4-nek a feníciaiakhoz és filiszteusokhoz intézett felkiáltása a filiszteusok-

nak és araboknak Jórám alatt Júda ellen intézett, 2 Krón. 21, 16. skvben említett támadására vonatkozik; holott 4, 6. v. egész világosan oly büntetést vet az ellenségeknek szemére, ami már félreérthetetlenül a görög korra utal, hogy t. i. Júda és Jeruzsálem fiait eladták „a jávánok (görögök) fiainak,“ E tévedésnek másik alapja az, hogy 4 (3), 16-nak Am 1, 2-vel, és 4 (3), 18-nak Am 9, 13-al való találkozásából azt következtették, hogy Amós függ Jóéltól, holott, mint már Amósnál láttuk, az előbbiben Jóél függ Amóستól, utóbbi pedig Amós könyvében későbbi betoldás. Ennek felismerése aztán könyvünk feldarabolására, és a fogság előtti- és utáni kor közt való igazságos felosztására vezetett. Miután a könyv második felében vannak ezek a konkrét vonások, amelyekből valamelyes világgossággal konkrét történelmi háttérre lehet következtetni, és ez a háttér egész bizonyosan fogság utáni, tehát ezt (3. és 4. fejj.) tették a fogság utánra, az első fele (1. és 2. fejj.) pedig maradt Jóás kiskorúságának idejére. T. i. azért éppen kiskorúságának idejére, mert királyról ebben a részben sincs szó, tehát azt mondják, ebből az látszik, hogy volt ugyan király, de még kiskorú volt, azért nem tartja érdemesnek könyvünk róla megemlékezni. Ez a theoria oly erősen bele ette magát az exegetákba, hogy még Duhm is, aki az egész könyvet fogság utáninak tartja, annak második felét, 2, 18—4, 21-et „jelentékenyen későbbinek“ véli az elsőnél. Sőt Keil is hódol e felfogásnak annyiban, hogy, bár ő viszont az egészet Jóás idejére teszi, azt mondja, hogy könyve első felében levő beszédeit (1, 2—2, 19 a.) a sáskajárás ideje alatt tartotta a próféta, a második felében levőket pedig akkor, mikor ezeknek hatása alatt a papok az általa sürgetett bűnbánat és böjt által a kegyelmet tényleg kikönyörögték. Végül e nyomon ma odáig jutott a kritika, hogy könyvünk keletkezését lehozta egész a 4-ik századig, a persa korszak végéig; és itt — legalább a legtöbb kritikus részéről, mert vannak, akik 200-ig is lejönnek, egyelőre megállt. De itt nem maradhat sokáig, mert e korszakban, és még Nagy Sándor fellépése idején is, mint Habbakuknál láttuk, ébredezett ugyan az eschatologicus szellem; de, mint az e kor körüli irodalmi termékek, mint Sidon elegiája Jes 23, 1—14; az Egyptom felőli orákulum Jes 19. 1—14; vagy Jes 14, 28—31: Jajgass kapu, kiáltás város! és Zak. 11, 1—3-ban a Libanon tragoediája, mutatják, még nagyon távol volt attól, hogy egy nagyobb méretű sáskajárás a Jahve napjának ilyen dogmatikai készséggel kidolgozott megéneklésére indíthatna volna. Könyvünk egész szelleme és szerkezete kétségtelenül Tritozekarja körüli korra utal; és pedig inkább későbbre, mint előbbre.

Ezt egyszerre átláthatjuk, mihelyt elismerjük, amivel kénytelenek is vagyunk, hogy könyvünk nem prófécia, hanem már nagyon erősen az apokalypszis határába vágó eschatologia. A prófécia u. i. mindig az örökkévalóság világánál itéli meg a jelent, és ezért ha int, ha fedd, ha fenyeget és vigasztal, mindig a tökéletlen jelen viszonyok megjavítására törekszik, aminek itt nyomát

sem látjuk; az eschatologia pedig a jelen „jeleiből“ következtet a jelen világ végének, az örökkévalóságnak (Jahve napjának) közel-létére, és ezért soha sem a jelen külső viszonyok megváltoztatása, hanem a küszöbön álló nagy változásokra való előkészítés a célja. Ennek felséges kifejlődését látjuk Pál apostolnál 1. Kor. 7, 27—32-ben.

Könyvünk az első figyelmes szemléletre két egyenlő részre oszlik szét, u. m. 1, 2, — 2, 17. és 2, 18—4, 21; amabban van a nagy nyomorúságban való nyilvános bűnbánatra hívás, emebben a megkegyelmezés és ítélet. De közelebről megnézve mindenik rész megint két részre oszlik. Az első rész első felében, 1, 2—20-ban egy sáskajárás pusztításainak leírásához, az általa előidézett inség festéséhez fűzve a papokhoz intéz az író általános gyászra való felhívást; második felében, 2, 1—17-ben pedig a sáskasereg félelmetes színekkel való leírásához kapcsol ugyanilyen tartalmú, de bővebben kifejtett indítványt, hogy t. i. a Jahve napjának közelségére való tekintettel egy nagy egyetemes gyászünnepre kell összehívni a nemzet kicsinyeit és nagyjait, mely alkalommal a papok a tornác és az oltár között gyülekezve sirva kérék Jahvét, hogy (természetesen a bekövetkezendő ítéletben) kegyelmezzen népének, és ne adja azt többé a pogányok előtt gyalázatra. A második rész ugy veszi fel a szót, mintha mindez már megtörtént volna: Jahve elfogadta a gyászt és bűnbánatot, és most kegyelmesen felel. Első felében, 2, 18—3, 5-ben azt mondja, hogy a sáska csapást megszünteti (2, 18—20), és kimondhatatlan anyagi (2, 21—27) és szellemi (3, 1—5) áldásokkal árasztja el népet, szóval: a messiási üdvöt megvalósítja. A másodikban pedig, 4, 1—21-ben a Jahve napjának egyik ősi elemét, és Ezékiel Góg- és Mágóg elmélete óta a messiási váradalmaknak állandó vonását és egyre jobban kiképződött alkotó részét, a pogányok feletti ítéletet írja le egy véres világcsata képében, melyben a zsidók eget és földet rázó csodák és égi jelek közt megtiporják ellenségeiket, ők magok pedig Jahvéban menhelyet találva, nagy biztonságban és anyagi bőségben élnek országukban örökké, melynek fővárosa, Jeruzsálem, lesz Jahvénak is székvárosa, aki Sionban lakik. Egy eschatologiai mestermű, vagy mondjuk inkább, mű-eschatologia ez, mely korának már népies dogmákká lett eschatologiai képzeitét és apokalyptikus váradalmait foglalja rendszerbe, és amely csak azért nem nevezhető apokalypsisnek, mert irodalmi anyagát nem látomások-, hanem leírások, jövendölések és ígéretek alakjában adja elő. Apokalyptikus szelleme és anyaga azonban, mint ezt csak a sáskák leírása (2, 4. skv.), a Szentlélek kitöltése (3, 1. skv.) és az azt (3, 3. skv.), valamint a pogányok megítéltetését kísérő (4, 15. stb.) csodajelek, vér, tűz, sötétség, égi testek elhomályosulása, stb. mutatják, már közelebb van az újtestámentomi apokalyptikához, mint Dánieléé. Írója szorgalmasan tanulmányozta a szentírásokat, és azokból sokszor egyenesen idéz is (l. a részletes magyarázatot), de ihletét mindig azokból meríti, és gon-

dolatait, képzeiteit is, a népies theologia mellett, azokból veszi. Sőt a legtöbbször kifejezéseit is. Innét van nyelvének az a tisztasága és folyékonyasága, amit némelyek korának régisége mellett oly előszeretettel szoktak felhozni. A sok olvasás által iskolázott ember irálya ez; akinek kifejezései irodalmiak, iskolázottak, de gondolatai népiesek. Teljesen a népies theologia álláspontján van mindenben; azért is nem beszél a tóráról, mely, mint Jahve erkölcsi és kultuszi akaratának foglalata, a magasabb theologia tárgya volt: hanem csak a bőjtről, gyászról, imáról, papokról, áldozatokról, mint amelyekben a népies theológia az egész vallást felolvastotta.

Vallástörténeti jelentősége igen nagy. Már egészen az a töredelmes és üdv után sóvárgó lélek nyilatkozik meg benne, ami Jézus korát eltöltötte. Az üdvváradalmak zavarosak, érzékiek, bizonytalanok, de szinte dogma szerűleg kialakult képzetek gyanánt készen vannak, ott élnek a nép lelki világában, és lángoló hévvel ragadják meg a sziveket. Egész szelleme erősen nationalista és particularisticus, az ítélet is szerinte nem annyira erkölcsi, mint inkább nemzeti, faji alapon fog megtörténni; valamint az utána következő üdvélet is Júda-Jeruzsálem nagy anyagi boldogságában áll, amihez a jóleső keretet az ellenséges országok sivár pusztasága adja! de nagyon fontos, hogy ehez az üdvhöz már hozzá tartozik, és pedig, mint egyik főalkatrész, a Jahve Lelkének kitöltetése is, melyben a pogányok közül is részesülnek azok, akik mint rabszolgák valamely zsidó családhoz tartoznak. Ez, mint óhajtás, ott van már Num. 11, 29-ben: „Vajha az Urnak egész népe próféta volna, hogy adná az Ur az ő lelkét öbeléjük“; mint ígélet Jes. 44, 3-ban: „kiöntöm lelkemet a te magodra, és áldásomat a te csemetéidre“: tehát nem eredeti gondolata szerzőnknek, de annál fontosabb, mert azt mutatja, hogy az érzéki váradalmak mellett ezek a mély próféta gondolatok is ott éltek a népies theológiában, mint istenországának tényezői. És az a mód, ahogyan a Jahve lelkének ezt az egyetemes kitöltetést várták a világitéletet megelőzőleg, égi és földi csodák, nap és hold elváltozásai között, mutatja, hogy a végső üdvkifejlődésnek ez ő előttük nem valamely mellékes-, hanem éppen főmozzanata volt. Abban, hogy azok között az üdvjavak között, amelyeket istenországának népies képzele magában foglal, legyenek azok bármily érzékiek is, köztük van, és pedig nagy energiával, a Jahve Lelke, abban adva van e képzet teljesen szellemivé tisztulásának lehetősége és hajtó ereje. És így az első pünköszt eseményeiben Péter apostol méltán látta a Jól szavainak beteljesedését.

II. FORDÍTÁS.

1. 1. Jahve szava, mely Jóélhez, Petúél fiához lett.
2. Halljátok meg ezt, óh vének,
Hallgassatok ország lakói mind!
Történt-e ilyen napjaitokban,
Vagy atyáitok napjaiban?
3. Róla fiaitoknak beszéljétek,
És fiaitok fiaiknak,
És az ő fiaik a másik nemzedéknek.
-
4. Amit a szöcske meghagyott, megette a sáska,
S amit a sáska meghagyott, megette a tücsök,
S amit a tücsök meghagyott, megette a prücsök.
5. Ébredjétek fel, részegek,
És sirjatok s jajgassatok;
Borivók, mindnyájan mustért,
Mert kivágotott szátokból.
-
6. Mert nép szállt fel országomra,
Hatalmas és számtalan;
Fogai oroszlánfogak,
És nőoroszlán zápfogai vannak;
7. Pusztasággá tette szőlőmet *és fügefámat forgácsá,*
Mehántván meghántotta és lehányta,
Fehérek venyigéi.
-
8. Jajongj, mint hajadon,
Ki zsákruhával övezte fel magát
Ifjúsága uráért:
9. Kivágotott étel- és italáldozat
Jahvé házából;
Gyászolnak a papok,
Jahvének szolgálói.
-
10. Mező elpusztult, gyászol a talaj,
Mert a gabona elpusztult;
Must szégyent vallott,
Olaj elhervadt.
11. Szántóvetők szégyent vallottak
Búza és árpa miatt,
Mert elveszett a mező aratása.
-
- Vincellérek jajgattak:
12. A szőlő szégyent vallott,
És a füge elhervadt.

Gránátalma, pálma is, meg alma,
A mező fái mind elszáradtak;
Ugy hogy öröm szégyent vallott
Emberfiak miatt.

1. 13. Övezzétek fel magatokat és gyászoljatok, papok,
Jajgassatok oltár szolgálói;
Jertek, háljatok a zsákruhákban,
Istenem szolgálói!
[Mert megvontatott Istenetek házából
Étel- és italáldozat;]
14. Szenteljétek bőjtöt, hirdessetek gyülekezést,
Gyűjtsétek össze (véneket,) az ország minden lakosát
Jahvénak, Isteneteknek házába.
15. És kiáltsatok Jahvéhoz, 'Jaj azon a napon;
Mert közel van Jahve napja,
És mint a Mindenhatótól való pusztítás jön!
16. Nemde szemek előtt
Vágatott ki étel,
Istenünknek házából
Öröm és vigasság?
17. Elkorhadtak a vetőmagvak
Hantjaik alatt;
Magtárak elpusztultak, csűrök ledőltek,
Mert szégyent vallott a gabona.
18. Mint nyög a barom,
Szédelegnek a marhanyájak,
Mert nincs nekik leelőjük! *a juhnyájak is lakolnak.*
19. Hozzád, Jahve, kiáltok;
Mert tűz ette meg a puszta gyepüit,
És láng égette le a mező minden fáit.
20. A mező barmai is
Hozzád sóvárognak;
Mert kiszáradtak a vizek medrei,
És tűz ette meg a puszta gyepüit.
- * * *
- 2) 1. Fújjatok kürtöt Sionban,
És riadót szentségem hegyén:
Reszkessenek a föld minden lakói,
Mert jön Jahve napja!
Mert közel van,
2. Sötétség és homály napja,
Felhő és borulat napja.

Mint hajnal van a hegyeken kiterülve
 Egy nagy és hatalmas nép,
 Amilyen nem volt öröktől fogva.
 És utána sem lesz többé
 Nemzedék meg nemzedék éveiig.

- 2, 3. Előtte tűz emészt,
 És utána láng éget.
-

Mint Éden kertje, olyan a föld előtte,
 És utána puszta pusztaság. *S menekülés sem volt tőle.*

4. Orcája mint lovak orcája,
 És, mint paripák, úgy futnak.
 5. Mint szekérszöregés a hegyek tetein
 Ugrálnak, mint túzláng-ropogás, *mely tarlót eszik,*
 Mint hatalmas nép, harcra sorakozva.
 6. [Előtte népek reszketnek;
 Minden orca elhalványul.]
-

7. Mint hősök úgy rohamoznak,
 Mint hadviselt férfiak,
 Ugy szállnak fel a kőfalra;
 És ki-ki a maga útján megy;
 És nem csavarják el ösvényeiket;
 8. És egyik a másikat nem szorítja,
 Ki-ki a maga útján jár.
-

A lövedéken is keresztül törnek,
 Nem szakítják meg *útjokat*;

9. A városban barangolnak,
 A kőfalon rohamoznak;
 A házakra felszállanak,
 Az ablakokon keresztül
 Mint a tolvajok, bemennek.
-
10. Előtte föld reszket, egek remegnek,
 Nap és hold elsötétülnek,
 S csillagok bevonják fényüket.
 11. És Jahve megzendül
 Serege előtt;
 Mert igen nagy a tábora,
 Mert hatalmas szava végrehajtója.
-

Bizony, nagy Jahve napja, és félelmes nagyon.
 És ki birhatná ki azt?

12. De most is azt mondja Jahve,
 Térjetek hozzám egész szívetekkel!
 De böjttel és sirással és gyásszal.

- 2, 13. Ugy, hogy sziveteket szaggassátok meg, ne ruháitokat,
Ugy térjeteK Jahvéhoz, a ti Istenetekhez!
-

- Mert könyörületes és irgalmas ő,
Hosszútűrő és nagykegyelmű,
És a rossznak megbánója:
14. Ki tudja, ismét megbánhatja,
És hagy maga után áldást;
Étel- és italáldozatnak
Jahvénak, a ti Isteneteknek.
-
15. Fújjatok kürtöt Sionban,
SzenteljeteK bűjtöt, hirdesseteK gyülekezést.
16. GyűjtseteK népet, szenteIjeteK gyülekezeteK,
SzedjeteK össze a véneket;
GyűjtseteK kisdedekeK és csecsemőkeK,
Jőjön ki a vőlegény ágyasházából,
És a menyasszony nászszobájából.
-

17. A tornác és oltár közt sirjanak
A papok, Jahve szolgálái,
S mondják: Szánd meg, Jahve népedet!
És ne add örökségedet gyalázatra,
Hogy a pogányok kicsúfolják.
Miért mondják a népek között:
Hol van az ő Istenök?
-

* * *

18. És felbuzdult Jahve országáért,
És megsajnálta népét;
19. És felelt Jahve és azt mondta népének.
Ime én küldök nekteK gabonát,
És mustot és olajat, hogy megeleégeszteK vele,
És nem adlak benneteKet többé
Gyalázatra a pogányok közé.
-
20. És az északit eltávolítom rólatok,
És ellököm száraz és pusztá földre,
Elejét a keleti tengerbe
És végét a nyupoti tengerbe;
És felszáll búze és *felszáll* bűdössége,
Mert nagyot cselekedett.
-
21. Ne félj szántóföld, vigadj és örülj;
Mert Jahve nagyot cselekedett.

- 2, 22. Ne féljetez mező barmai,
Mert kizöldültek a puszta gyepei;
Mert a fa meghozta gyümölcsét,
Füge és szőlő kiadták erejüket.
-
23. Ti is, Sion fiai, vigadjatok,
És örüljetez Jahvéban, a ti Istenetekben,
Mert megadta nektez a korai esőt rendesen;
És hullatott nektez esőt,
Korait és késeit, mint ezelőtt.
-
24. És megtelnek a szérük gabonával,
És eláradnak a kádak musttal és olajjal.
25. És megfizetem nektez az éveket,
Melyeket megevett a sáska,
A tücsök és a prücsök és a szöcske,
Az én nagy seregem, melyet rátok küldtem.
-
26. És esztek bőven, jóllakásig,
És dicséritez Jahvénak, a ti Isteneteknek nevét,
Hogy csodálatosan cselekedett veletek.
És nem szégyenül meg népem örökké;
27. És megtudjátok, hogy Izráel között vagyok én,
És én vagyok Jahve, a ti Istenetek, és nincs több;
És nem szégyenül meg népem örökké.
-
- 3,1. És lesz ennek utána, kiöntöm
Lelkemet minden testre;
És prófétálnak fiaitok és leányaitok,
Véneitez álmokat álmodnak,
Ifjaitok látásokat látnak.
2. Még a rabszolgákra és a rabnőkre is
Kiöntöm azokban a napokban lelkemet:
-
3. És adok jeleket
Az égen és a földön;
Vért, tüzet és füstoszlopokat.
4. A nap sötétséggé változik
És a hold vérré;
Mielőtt eljön Jahve napja,
A nagy és félelmetes.
-
5. És lesz, hogy mindenki, aki Jahve nevét hívja segítségül,
megmenekül; mert Sion hegyén és Jeruzsálemben lesz szabadulás,
mint megmondta Jahve, és a megmaradottak között azok lesznek,
akiket Jahve hív.

4. Mert imé azokban a napokban és abban az időben,
Mikor megfordítom Júda és Jeruzsálem sorsát,
2. Összeszedem a pogányokat mind,
És leviszem őket a Jósafát völgyébe;
És perlekedem ott velők népemért,
És örökségemért, Izráélért,
Melyet elszórtak a pogányok között,
[És országomat elosztották.]
3. És népemre sorsot vetettek,
És egy tiút adtak egy parázna nőért,
A leányt pedig borért adták el és ittak.
-
4. Mik is vagytok ti nekem, Tyrus és Sidon,
És Filisztea egész kerülete?
Vajjon visszafizetni akartok-é nekem valamit,
Vagy ti akartok valamit elkövetni ellenem?

Könnyen hamar visszatéritek azt,
Amit elkövettek, a ti fejetekre:

5. Ti, kik ezüstömet és aranyomat elvettétek,
És drága kincseimet bevittétek templomaitokba.
6. És Júda fiait és Jeruzsálem fiait
Eladtátok a görögök fiainak,
Hogy eltávolítsátok őket határukból.
-
7. Ime én felkeltem őket arról a helyről,
Ahoval eladtátok őket;
És visszatéritek tettetek a fejetekre.
8. És eladom fiaitokat és leányaitokat
Júda fiainak kezébe,
És eladják őket a sábaiaknak, egy távoli népnek;
Mert Jahve megmondta.

-
9. Hirdessétek ezt a pogányok között,
Szenteljétek háborút;
Ébresszétek fel a hősokeket, jöjjenek el,
Vonuljanak fel a hadfiak mind.
10. Kovácsoljátok ekevasaitokat kardokká,
És szüretelő késeiteket dárdákká;
A gyenge mondja, Én erős vagyok!

-
11. Siessetek, és jertek pogányok mind,
Köröskörül, és gyülekezzetek össze;
Oda vidd le, Jahve, hőseidet!
12. Ébredjenek, és vonuljanak fel a pogányok
Jósafát völgyébe;

Mert ott ülök le, hogy megítéljem
A pogányokat mind köröskörül.

-
4. 3. Inditsatok sarlót,
Mert megérett az aratás ;
Jertek, tiporjátok,
Mert tele van a sajtó,
Eláradtak a kádak,
Mert nagy a gonoszságuk.
14. Tömegek tömegeken
Az ítélet völgyében ;
Mert közel van Jahve napja
Az ítélet völgyében.
-
15. A nap és hold elsötétült,
És a csillagok bevonták fényüket.
16. És Jahve Sionból kiált,
És Jeruzsálemből megharsan,
És megremeg az ég és a föld ;
De Jahve menhelye népének,
És erőssége Izráel fiainak.
-
17. És megtudjátok, hogy én vagyok Jahve, a ti Istenetek,
Aki Sionban lakom, az én szent hegyemen ;
És Jeruzsálem szentséggé lesz,
És idegenek nem mennek többé rajta keresztül.
-
18. És lesz azon a napon,
A hegyek musttól csepegnek,
És a halmok téjjel folynak,
És Júda medrei mind vízzel folynak ;
És forrás fakad Jahve házából,
És megöntözi az Ákác völgyet.
-
19. Egyiptom pusztasággá lesz,
És Edom pusztá pusztasággá lesz ;
A Júda fiain való erőszak miatt,
Hogy ártatlan vért ontottak országukban.
20. Júdát pedig örökké lakni fogják ;
És Jeruzsálemet nemzedékről nemzedékre.
21. És megbosszúloom véröket, melyet nem bosszúltam meg ;
És Jahve Sionon lakik.
-

III. RÉSZLETES MAGYARÁZAT.

Könyvünkben, épen annak apokalyptikus jellegénél fogva, hiába keresnénk valami fejlődési folyamatot vagy logikai gondolatmenetet; mert ezek az apokalypsis világában ismeretlen fogalmak. Ott csak két gondolat van, ami minden ilyen munkát betölt: a jelen nyomorúsága és a jövő boldogsága. Ezek sincsenek azonban egymással sem természeti-, sem logikai oksági viszonyban; hanem csak időrendileg következnek egymásra: a Jelen nyomorúság után fog következni a jövő boldogsága; tehát amaz jele emennek. Az időrend bizonyos; de az időpont, melyben az megvalósúl, teljesen bizonytalan: és ebben van az apokalypsis nagy ereje. Csak egy bizonyos: minél nagyobb a nyomorúság, annál közelebb van ez a rettegve ohajtott időpont. Rettegve ohajtott, mert az irtózatosságot szenvedéseiből meghozza ugyan a boldog szabadulást, de oly rettenetes világégeknek közepette, melyekből nem lehet előre tudni, hogy ki menekülhet meg. Az a régi felfogás, hogy Jahve napja minden válogatás nélkül a zsidóknak üdvöt és dicsőséget, a pogányoknak meg végpusztulást és gyalázatot hoz, az erkölcsi érzék fejlődésével elavult (bár a mai zsidók ajkán ugyan-ezt jelenti a Pirké 'ábót büszke mondása: „minden izráelitának része van a jövő világban“), és helyet adott annak a próféta gondolatnak, hogy Izráelt is megítéli Jahve. Ez folyton nevelte a zsidóságnak a fogságból magával hozott bünbánati készségét. Így lett a zsidó vallásosságnak fő alkotó részévé a böjt, ima és gyász, aminek könyvünkben oly nevezetes szerepe van. Annak az apokalyptikus hangulatnak a természetes kísérője ez, mely a zsidóság lelkében a Makkabaeusok korától egész a keresztyénség első századaiig valósággal lánggal égett, és amelynek egyik tipikus megnyilatkozása könyvünk is. Az apokalypsis két gondolatának megfelelőleg két — egymással még mértanilag is egyenlő — részre oszlik; 1, 1—2, 17; és 2, 18—4, 21. Az elsőnek tárgya a jelenvaló nyomorúság, a másodiké a jövő üdv. Mind a kettő újból 2—2 részre oszlik, u. m. 1.) az 1, 1—20; 2.) a 2, 1—17; 3.) a 2, 18—3, 5; és 4.) a 4, 1—21-re; ez a beosztás azonban már nem az alapgondolatok különbözőségét vagy egyes fejlődési mozzanatait tünteti fel, hanem tisztán csak irodalom-technikai természetű. A két elsőnek tárgya egyformán a nyomorúság festése és a bünbánat sürgetése, a két utolsó pedig egyformán a jövő nagy események kiszínezése, melyek a zsidóságra nézve üdvöt, a pogányságra nézve megsemmisítő veszedelmet jelentenek. Csak annyi haladás észlelhető bennök, hogy az 1-nek inkább a jelen természeti nyomorúságai állanak a központjában, a 2-nak pedig a Jahve napjának háborúságai, ezért amott a sáskák pusztításának, emitt seregök félelmes voltának leírása áll előtérben; és a 3. a jövő nagy változásokat inkább belkörü zsidó vonatkozásaiban, a 4. pedig inkább az ellenséges népekkel való viszonyában tárgyalja. Talán nem esünk messze az író gondolatától, ha az ő eredeti, és

művének technikája által feltétlenül igazolt beosztását a következő mottókkal látjuk el: Az egész könyv mottója: *Esedezések és meghallgatások*. A részeké: A.) 1.) *Esedezés az inségben* (1, 1—20). 2.) *Esedezés az ítélet félelmében* (2, 1—17.) — B.) 3.) *Meghallgatás az inségben* (2, 18—3, 5) — 4.) *Meghallgatás az ítélet félelmében* (4, 1—21).

A.) Esedezések.

(1, 1—2, 17.)

1. Esedezés az inségben.

(1, 1—20.)

A felirat: 1. 1. v.) Ez természetesen nem csak az első énekhez, hanem az egész könyvhöz tartozik, ezért a strófákon kívül is áll. **Jahve szava**, e feliratot a régebbi próféciás könyvekből vette át szerzőnk, egyszerűen mint a vallásos művek megszokott könyvcímét, **mely Jólhez**, e név egy névi mondat: *Jahveh 'él* = Jahve Isten, mely már a Hammurabi korabeli ékiratos agyagtáblákon is előfordúl (l. Friedr. Delitzsch „Balel und Bilel“ 47-ik lapján) Ja-ah-ve-ilu és Ja-hu-um-ilu formában tulajdonnév gyanánt. Hogy a fogság után a zsidók közt többször találkozunk e szóval, az a régi babyloni hagyományoknak egyéb téren is ismeretes megújulását mutatja. Különben szerzőnkéről semmi egyebet nem tudunk, mint azt, hogy Jahvének könyvünkben megírt szava ő hozzá, a **Petúél fiához lett**. Hogy ki volt ez a Petúél, azt sem tudjuk. A LXX Bathouélnak mondja, de aligha az a helyes változat. Petúél = Isten együgyűje; ami, természetesen az együgyű szót régi magyar becsületes értelmében véve, nagyon alkalmas olyan gondolat felélesztésére, hogy talán mind a szerzőnek, mind atyjának neve symbolicusnak tekintendő. De tényleges alapunk e felvételre nincs.

Maga az ének egy szokatlanul nagy, és — úgy látszik — szárazság által is kísért sáskajárás pusztításainak inséges következményeit írja le, amelyeket tisztára kultuszi szempontból ítél meg, amennyiben főveszedelmeket abban látja, hogy még a rendes templomi áldozatok fentartását is fenyegeti a hozzávalók hiánya. Már pedig a Jahvéval való kultuszi közösség megszakadása mindenkor halálos veszedelem volna a nemzetre; de különösen most, ezekben a nagy időkben, melyek az elkövetkezendő nagy változásokat rejtik méhökben. Ezért említi a károsultak közt első helyen a papokat, és csak azután a szántóvetőket és vincelléreket (mert a rendes mindennapi áldozathoz liszt és bor kellett). Végül pedig egy nagy bűnbánati ünnepély rendezésére szólítja fel a papokat, hogy azon az egész ország lakossága imával forduljon Jahvéhoz az általános nagy inség nyomása alatt. Ezzel készít elő a következő énekre, melyben már egy általános bűnbánati ünnepély megtartására tesz indítványt.

Első strófa: 2. 3. v.) Ünneplés felhívás a megéneklendő nagyjelentőségű és emlékezetes esemény meghallgatására. 2. v.) **Halljátok meg ezt, óh vének, Hallgassátok ország lakói mind!** Különös, hogy az exegeták mennyit törnek a fejüket azon, hogy mikor az ország minden lakóihoz szól, mért említi külön a véneket? Duhm ezt oly lehetetlennek találja, hogy a *hazzeqénim* szót megváltoztatva el is teszi innét. Mások meg azon tanakodnak, hogy öreg embereket kell-é alattok érteni, vagy hivatalos véneket, mint Merx a *senatus populusque Romanus* kifejezéssel illusztrálja. Pedig a következő distichon felfedi a nagy titkot: **Történt-e ilyen napjaitokban, Vagy atyáitok napjaiban?** Világos, hogy az ország minden lakójához szól, de elsősorban azokhoz, akik legilletékesebbek annak bizonyítására, hogy ilyen dolog, amit ő most elmondandó, még csakugyan nem történt emberemlékezet óta. 3. v.) **Róla fiaitoknak beszéljétek, És fiaiatok fiaiknak, És az ő fiaik,** a ti unokáitok, a másik, az ő utánok következő **nemzedéknek.** Oly nagy dologról lesz tehát szó, amelyhez fogható nem csak a legvénebb emberek nem hallottak még atyáiktól sem, hanem amelyről a mai nemzedéknek még unokái is beszélhetnek utódaiknak.

Második strófa: 4. 5. v.) A szóban forgó nagy esemény egy óriási sáskapusztítás, mely oly nagy volt, hogy nemcsak a fűneműk estek neki áldozatul, hanem még a szőlővesszők is. 4. v.) **Amit a szöcske meghagyott,** héb.: a szöcske maradványát, az utána maradt fű- és egyéb maradékot, **megette a sáska, S amit a sáska meghagyott, megette a tücsök, S amit a tücsök meghagyott, megette a prücsök.** Az itt említett sáskaneveket próbálták úgy magyarázni, hogy azok a sáskát különböző generációiban és fejlődési fokozatain jelölik meg. A *gázám* volna a vándor sáska, mely Palesztinában főképp ősszel pusztít; a *'arbeh* ennek következő tavaszi fajzása, a *jeleq* a harmadik és negyedik vedlés közt levő; a *chászil* pedig a teljesen kifejlődött sáska. De ez hajtórést szenved már azon is, hogy a 2, 25-ben más sorrendben vannak felsorolva ugyanezek a nevek, tehát ott akkor más fejlődési fokozatok állának előtünk. De meg nem is szokása a sáskának, hogy amit egyik fejlődési állapotában, pl. álca korában meghagy, azt egye meg a másikban, pl. sáska korában. E névhalmozásnak egyszerűen az a célja, hogy a sáskának minden fajtáját, sőt minden nevét felsorolja, a pusztítás teljességének szemléltetésére: egyik jött a másik után, és mindent megevett. E nevek közül előfordult *gázám* Am. 4, 9. vben: mint a füge- és olajfa ellensége; *jeleq* Am. 7, 1-ben, mint a sarjú pusztítója; *'arbeh* pedig, a sáskának általános neve, a *jeleq*-kel párhuzamban Náh. 3, 15-17-ben; míg 1. Kir. 8, 37. v. meg *chászil*-t említi vele párhuzamban. Meglehet, hogy mind a négy név különféle sáska fajtát jelöl, de az is meglehet, hogy ezek részben synonymák. Mi fordításunkban csak a névhalmozást akartuk visszatükröztetni. 5. v.) A sáskarajok pusztításának színezését mindjárt e strófában megkezdi a borivók

síralmával: **Ébredjetek fel** mámorotokból **részegek, És sirjatok s jajgassatok: Borivók**, akik nem alusznak is mámorokban, szintén sirjanak **mindnyájan mustért, Mert kiváगतott szátokból**. A M. ebből a két distichonból egy tristichont csinált, így: *Ébredjetek fel részegek és sirjatok, És jajgassatok, borivók, mindnyájan; Mustért, mert kiváगतott szátokból*. E felhívás különben csak az előadás élénkítésére szolgál itt, hogy nevelje az érdeklődést a sáska had iránt, melynek további leírását a következő strófa folytatja.

Harmadik strófa: 6. 7. v.) A sáskahad jellemzése és pusztításainak színezése. **6. v.) Mert**, ez formailag az egész strófát az előző felhívás indokolásává teszi: azért sirjanak épen a boriszák, mert **nép szállt fel oszágomra, Hatalmas és számtalan**; ez a kifejezés nagyon kapóra jön azoknak, akik a sáskákban valamely ellenséges nép symbolumát akarják látni; de kevésbé alkalmas erre már a következő distichon: **Fogai oroszlánfogak, És nő-oroszlán-zápfogai vannak**: egészen félreérthetetlen azonban a következő tristichon: **7. v.) Pusztasággá tette szőlőmet és tette hozzá egy glossator a teljesség kedvéért fügefámat rőzsévé qecáfáh**, csak itt; valószínűleg = qecef, l. Hós. 10, 7.; e mondat glossa-voltát eléggé igazolja az, hogy sem a versbe nem fér bele, sem az 5. v. indokolására nem alkalmas, sem a sáskák pusztításának a következőkben adott természetes leírásába nem illik bele: **Meghántván meghántotta** a szőlővesszők héját, **és lehányta**, úgy most **Fehérek venyigéi**.

Negyedik strófa: 8. 9. v.) Általános felhívás a pusztulás siratására, mert ez oly nagy, hogy már a mindennapi áldozathoz szükséges liszt és bor sincs meg; ami a csapást valóban nemzeti szerencsétlenséggé teszi. **8. v.) Jajongj, 'aláh** ige itt az aram 'ald' értelmében áll, ami könyvünk kései eredete mellett szóló aramizmus. A megszólított a b. vben említett *arci*, aminek ismétlése itt eléggé nélkülözhető a következő hasonlat mellett: **mint hajadon, Ki zsákruhával övezte fel magát a gyász jelül Ifjúsága uráért**. Itt olyan hajadonról van szó, aki már el volt jegyezve, tehát volt „ura“; de még nem volt férjnél. Tehát nem menyecske, mint Now. akarja, hanem menyasszony. Ezt pedig nem azért választotta szerzőnk, mintha a vőlegényét veszített menyasszony fájdalmát nagyobbnak tartotta volna, mint az urát veszített asszonyét, mert ez a keleti viszonyok között nagyon kétséges; hanem azért, mert a hajadon a nemzetnek Ámós (5, 2.) óta igen kedvelt képe volt, tehát az országhoz intézett felhívásban a legalkalmasabb hasonlatnak ígérkezett. **9 v.)** A felhívás indokolását kapcsoló szó nélkül adja: **Kiváगतott étel- és italáldozat Jahvé házából**; ami alatt elsősorban a *támidot* (l. Ex. 29, 38—42), vagyis a későbbi időkben este és reggel bemutatott szüntelen égőáldozatot kísérő étel- és italáldozatot kell érteni. Ez nem teheti azt, amit szó szerint véve tényleg jelentene, hogy a sáskajárást követő éhínség következtében már a *támid* is megszűnt, ami elképzelhetet-

len, ha meggondoljuk, hogy ezt a zsidók még Jeruzsálemnek Titus alatti ostromakor is a legvégsőig (Tammuz 17-ig) fentartották. A kifejezést tehát nem kell szó szerinti venni, hanem úgy érteni, hogy a liszt- és borhiány oly nagy volt, hogy már az is komolyan kérdésessé vált, vajon meddig lehet még annyit kapni, amennyi egy étel, illetve italáldozathoz szükséges. Ezért: **Gyászolnak a popok, Jahvének szolgái.** A LXX: *Jahve oltárának szolgái*; ami után sokan így javítják a szöveget: *Az oltár szolgái.*

Ötödik strófa: 10. 11. v.) A nemzeti szerencsétlenség által a legkövetlenebbül sújtottakat kezdi felsorolni; ezek: a termő talaj és a földmivesek. **10. v. A mező elpusztult,** héb.: elpusztítottatott, **gyászol** — l. Am. 1, 2. — **a talaj,** a mezőnek szántásvetésre használt része. **Mert a gabona elpusztult; Must szégyent vallott,** azaz nem sikerült a szőlőtermés; **Olaj elhervadt.** Figyeld meg a *suddád szádeh, 'ábláh 'adamáh* és *hóbis tírós* szó-játékokat. **11. v.) Szántó-vetők szégyent vallottak,** némelyek *hóbisú* ígét nem perf.-nak, hanem parancsoló módnak veszik a *héjlilú-val* együtt: *Pirúljatok szántóvetők, jajgassatok vincellérek!* De természetesebb ez ígéket perf.-oknak, és a mondatokat nem felhívásoknak, hanem a pusztulás tovább festésének venni, a másodikat pedig átvinni a 12. v. elejére, mert a következő két sor: **Búza és árpa miatt, Mert elveszett a mező aratása,** csak a szántó-vetőkhöz illik, nem a vincellérekhez is.

Hatodik strófa: 11. b. 12. v.) A további károsultak és károk felsorolása; ezek: a vincellérek, a szőlők és gyümölcsfák. A **11. b. sora,** melyet az előbbi strófából kivetünk, ide illik jól: **Vincellérek jajgattak,** aminek természetes folytatása a **12. v.) A szőlő szégyent vallott, És a füge elhervadt.** Így az első strófa végén és a jelen strófa elején egy-egy pompásan összevágó tristichont nyertünk; a szántóvetők szégyent vallottak a búza és árpa miatt, — a vincellérek jajgattak a szőlő, stb. miatt. Most következik a többi gyümölcsök felsorolása, amelyek közül azonban az olajfát, talán mivel a 10. vben az olajat már említette, kifejejtette szerzőnk; különben a felsorolás nem is akar teljes lenni. A füge mellett említettnek még: **Gránátalma, pálma is, meg alma,** aztán a felsorolást egy általános összefoglalással zárja be: egy szóval, **A mező fái mind elszáradtak; Ugy hogy,** a *ki* itt következményt vezet be, amit rendes körülmények között kérdő mondatok után szokott, l. Ges. K. 166. §. 2.; **Öröm szégyent vallott Emberfiak miatt;** t. i. azért vallott szégyent az öröm, mert ily körülmények között nem kellett az embereknek.

Hetedik strófa: 13. 14 abc. v.) Felhívás a papokhoz gyászünnepegy tartására. **13. v.) Övezzétek fel magatokat** t. i. zsákruhákkal (l. 8 v.,) amit itt azért nem mond, mert a következőkből úgyis magától értetődik: **és gyászoljatok száfad** = a gyásznak sirással és külső gestusokkal kifejezést adni: lamentáljatok, **popok, Jajgassatok oltár szolgái; Jertek, háljatok zsákruhákban** = ne csak nappal, hanem éjjel is, folyton gyászoljatok, **Istenem szol-**

gái! Itt 'eloháj-t nincs mért kiigazítani Merx és Martival LXX után 'elohím-ra. E felhívás indokolása, toldás a 9 vből: *Mert megvonatot Istenetek, itt 'elohéjkem, az előbb 'eloháj! házából Étel- és italáldozat. 14. abc. v.) Szenteljetekek böjtöt; rendeztetek hivatalos gyülekezeti böjtöt, e végből hirdessetek gyülekezést, gyűjtsétek össze véneket, vagy vének, minden képen törlendő, az ország minden lakosát Jahvének, Isteneteknek házába.* Az utolsó sor a következő strófához tartozik. Itt a megszólítottak a papok, tehát a felhívást nem lehet úgy érteni: *gyűjtsétek össze, ti vének, az ország minden lakosát;* de nem lehet *zeqénim*-et tárgynak venni sem: *ti papok, gyűjtsétek össze véneket, az ország minden lakosát;* mert ekkor meg nem lehetne megérteni, hogy az egész lakosságból mért éppen csak a véneket sorolja fel „egyenként”? Ezért kellett e szót törölni A 2, 16. vben levő hasonló felhívás nem áll itt meg a részletezésnél, hanem a vének mellett felemlíti a kisedeket stbit is. Valószínűleg onnét írta ide valaki e szót.

Nyolcadik strófa: 14 d. 15. 16. v.) A gyászünnepély tartásának megindokolása: közel van a Jahve napja. 14. d. v.) **És kiáltatok Jahvéhoz, 15. v.) Jaj azon a napon;** e vers a Jes 13, 6. vből van véve, mely így hangzik: *Jajgassatok, mert közel van Jahve napja; Mint pusztítás mindenhatótól jön: úgy jön, mint a Mindenhatótól való pusztítás, ami a sód és saddaj-al való szójáték kedvéért van mondva. Szerzőnk ezzel tér rá a földologra, és a citált versen csak kevés változtatást tett: Jaj „annak a napnak“, ami, mint Károli helyesen értelmezi, azt teszi, hogy „jaj nekünk“ azon a napon, Mert közel van Jahve napja, és mint a Mindenhatótól való pusztítás jön. Szerzőnk azonban csak a második ének elején akarja nevének nevezni e napot; most még csak a jelen való világ nyomoruságairól panaszol. 16. v.) Hogy a Jahve napja közel van, annak a jele az éhínség: **Nemde szemünk előtt Vágatott ki étel, Istenünknek házából Öröm és vigasság?** Ez ugyanaz, amit a 9. v. és a 13. toldása úgy fejezett ki, hogy kivágatott, illetve megvonatot étel- és italáldozat Jahve házából. Ezzel együtt jár természetesen az áldozati lakomák örömeinek és vigasságának kivágatása is. Lehet az ételt különben egész általános értelemben is venni: szemünk láttára vágatott ki az étel, azaz éhínség van, és ennek következtében kivágattak a templomból az örömteli és vigasságos ünneplések is. De jobb az előbbi. Itt Károli helyes interpunctioját a Rev. elrontotta: *Hát nem szemünk láttára irtatott-é ki az élelem, az öröm és vigasság Istenünk házából?* Ez már csakugyan nem vers.*

Kilencedik strófa: 17. 18. v.) A Jahve napja jelének leírása panaszos imába megy át, melyben szerzőnk immár ismert stylusában az általános nyomoruságot ecseteli. 17. v.) **Elkorhadtak a vetőmagvak Hantjaik alatt;** itt egy distichonban négy szó között három hapax legomenon u. m. 'ábas, mely többől egyéb származék sincs a zsidó nyelvben, perúdáh, a parad-igéből, és megráfáh, amivel talán rokon 'egróf-ököl. A sáskajárást e szerint nagy szá-

razság kíséri; mint Ámósnál is a 7, 1. vben levő sáska-visio után 7, 4.-ben a szárazságról szóló visio következik. A sáska és szárazság következménye lett aztán, hogy **Magtárok elpusztultak, csürök ledőltek, Mert szégyent vallott a gabona.** Ebből úgy látszik, hogy hosszabb ideig tartott a csapás. 18. v.) Ennek következményeit megéreztek a barmok is; amit e felkiáltásban panaszol **Mint nyög a barom, Szédelegnek bük** nif: össze-, szétzavarodik, tehát nem: „megzavarodnak“ (lelkökben), vagy „megháborodnak“; hanem étlenségökben elszéledeznek a **marhanyájak, Mert nincs nekik legelőjük!** Ezt a maga helyén egészen természetes felkiáltást, mely a mellett egészen kifogástalan tristichonba van foglalva, az újabbak nem állítják a LXX-nek egy lapos tévedése nyomán „megjavítani“. Az első sort u. i. a LXX így adja: *Ti apothészomen heatoisz; amiből megállapítják, hogy mah-nne'enácháh behémáh helyett máh nannicháh (núach ige hif.) báhémmáh-t olvasott, amit aztán a 17. v. második disztichonához kapcsolnak. De, hogy ezt tehessék, annak utolsó sorát is megváltoztatják, szintén a LXX nyomán, így: 17. v. ...ledőltek a csürök, Hiszen a gabona elszáradt, 18. v. Mit tegyünk beléjük? t. i. a ledőlts csürökbe. A csürök pusztulásának okát pedig azért kell ilyen körülményesen megmagyarázni, mert a kritikások nem akarják elhinni, hogy a barom tud „sóhajtani“. De nyögni csak tud? Nincs itt egyéb változtatni való, mint az, hogy töröljük ezt a toldalék-sort: *a juhnyájak is lakolnak, vagy: bünhődnek, vagy, ha a ne'sámú helyett az újabbakkal ná-sammú (sámam nif.-ja)-t akarunk olvasni, hát: megdöbbsentek, vagy: elpusztultak; amit mindenképen egy mezőgazdasággal is foglalkozó szófér irt ide a teljesség kedvéért. Nehogy azt higye valaki, hogy csak a marhalegelők száradtak el, a juhlegelők nem.**

Tizedik strófa: 19. 20. v.) Mindezek alapján kiáltson a gyülekezet Jahvéhoz, mert — mint a sorok közül nyilván ki lehet olvasni — szerzőnk szerint ez már nem közönséges szárazság, hanem az az ítéletnap tüz, amit Ám. 7, 4. kilátásba helyez, de 7, 6. ismét elhalaszt. 19. v.) **Hozzád, Jahve, kiáltok,** alany a papok az általok a 14. v. szerint összehívandó gyülekezet élén, amelynek nevében első személyben szólanak; **Mert tüz ette meg a pusztá gyepeit** (erre jön az egyenes felelet 2, 22-ben), **És láng égette le a mező minden fát,** l. 1, 12. v. — 20. v. **A mező barmai is Hozzád sovárognak,** mint Róm. 8, 22-ben is az emberekkel együtt az egész teremtés együtt fohászkodik és nyög a jövőnd nagy változások után, **Mert kiáradtak a vizek medrei,** Ám. 7, 4-ben a tüz „a nagy mélységet“ volt megemésztendő, a mostani szárazság ím annak a jele, hogy ez már bekövetkezett, ennek folytán száradtak ki a folyók, **És ennek folytán tüz ette meg a pusztá gyepeit.** Ez a Jahvéhoz való kiáltásra intő felhívás lesz a második ének témája.

2. Esedezés az ítélet félelmében.

(2, 1—17.)

Az első strófa azzal kezdi, hogy a Sionból riadó fúvásával kell kihirdetni, hogy jön a Jahve napja. Azután a 2—6 strófában leírja a sáskahadnak, mint Jahve szava végrehajtójának, égi jelek és viharok közt való félelmetes megjelenését. Itt sem a sáskák leírása nem symbolikus, sem az égi jelek nem természeti csodák, hanem egészen természetes jelenségek költői kiszínezései. Erre a 7—8 strófában prófétai lélekkel hirdeti Jahvénak megtérésre hívó izenetét, mely még most, az utolsó pillanatokban sem késő, és még mindig teljes sikerrel járhat; a 9—10-ik strófában végül megismétli az 1—14. skvben egyetemes bűnbánati és gyászünnepegy tartására tett indítványát, a részvételre hivatottakat itt jobban részletezve, az imát pedig rövidebbre fogva, és abban a kérésben érezve ki, hogy Jahve ne adja a zsidókat a pogányok közt gyalázatra; ami a mű második felének főtémája lesz.

Első strófa 2, 1. 2 ab v.) A Sionról riadó kürt harsogásával kell kihirdetni a világnak, hadd reszkessen, hogy közel van a Jahve napja, amit szerzőnk, a Cef 1, 16-ot a sáskákra vonatkoztatva, sötétség napjának mond, amennyiben u. i. azok a napot elhomályosítják, mint egy sötét felhő. **1. v.) Fújjatok kürtöt Sionban, És riadót háriú** = törjete ki hangos kiáltásban, harci kiáltásban = fújjatok riadót **szentségem hegyén** = a Sionon, a megszólítottak itt is a papok, mint 1, 13.-ban; **Reszkessenek a föld, m. sz. az ország minden lakói, Mert jön Jahve napja!** A *há'rec*-et azért láttuk jónak nem „ország“, hanem föld értelmében venni, mert szerzőnk ugyan a Jahve napját a júdeai sáskajárásból kiindulólag, de az egész pogány világra való vonatkozásában tárgyalja; és annak hirdetésével nem csak a zsidókat, hanem természetesen csak szónokilag, még sokkal inkább a pogányokat akarja megreszkettetni. A következő tristichont Cefanjából veszi: **Mert közel van**, Cef 1, 14; ahol e stichos teljes: *Közel van Jahve nagy napja*, itt pedig egy kissé rövid, de valószínűleg szerzőnk nem vett át többet belőle, mert a „Jahve napja“ már megvan az előző stichosban, a „nagy“ pedig csak ezzel lehetett volna átvehető. **2. ab. v.)** A Jahve napjának másik két jelzője. Az egyik volt, hogy közel van, a másik, hogy **Sötétség és homály napja**, a harmadik, hogy **Felhő és borulat napja**, 1. Cef 1, 16. Itt szerzőnk, mint a következő strófából és 10. 11. vből nyilván kitetszik, arra gondol, hogy a sáskaraj akkora, hogy elhomályosítja az eget, azon kívül pedig szokás szerint zivatar is kíséri: Tehát némileg más-ként, mint Am. 5, 18, 20., ahonnet Cefanja is vette a maga színezését. Szerzőnknek nyilván az egyiptomi sáskák (Ex. 10, 14. 15.) lebegtek szemei előtt.

Második strófa: 2. cdefg. 3. a. b. v.) Felhívása után minden átmenet nélkül átcsap a sáskahad leírására, mely neki e felhívást nyilvánvalólag ajkaira adta. **2. cdefg. v.) Mint hajnal**, e hasonlat

a sáskák szárnyának gyenge pirban égő ragyogásáról, és, mint Károli fordítása, nem ugyan a sáskákra, hanem a Jahve napjára vonatkoztatva, értelmezi, a gyors kiterjedésről van véve; míg Grätz s utána Duhm megváltoztatja a *kesachar-t kischór* (sechór = korom)-ra, mert, ugymond, a sáskák fejlődésében van egy állapot, amikor még repülni nem tudnak és feketék; ilyenkor úgy tetszik, mintha az egész talaj mozogna tőlük; e szerint így lenne: *Mint korom van a hegyeken kiterülve Egy nagy és hatalmas nép*, t. i. a sáskák (l. 1, 6. vben *gój*) népe, melyet a következőkben úgy ír le, mint Jahve hadseregét, **Amilyen nem volt öröktől fogva.** A M interpunctioja, amelyet fordításaink követnek, helytelen; mely szerint a Jahve napja: *Sötétség és homály napja, felhő és borulat napja, mint hajnal terülve ki a hegyeken*, vagy: *terül ki a hegyeken: egy nagy és hatalmas nép*, stb. Így e hatalmas nép bizony állítmány nélkül marad. De a *párúsz* nem a *sachar* jelzője, vagy állítmánya; hanem a 'ám-é; így van helyes szerkezete a mondatnak. Mint a hajnal egy pillanat alatt elborítja az egész láthatárt, úgy terül el a hegyeken egyszerre egy hatalmas sereg, amilyen nem volt még a világ kezdetétől fogva. **És utána sem lesz többé, jószéf, olv; jószif: nem folytatja**, t. i. a lételt = nem lesz többé **Nemzedék meg nemzedék éveig**: nagyon sok nemzedék múltán sem lesz még egy ilyen. **3. ab. v.)** Mert ez olyan, hogy **Előtte tűz emészt, És utána láng éget**: amerre megy, mindent megemészt, mint a pusztító tűz. A sáskák és tűz összekötésére nézve l. fentebb, és Ám, 7, 1. és 4.

Harmadik strófa: 3. cd. 4. 5. 6. v.) A sáskarajnak pusztító hadsereg képében való leírása. **3. cd. v.) Mint Éden kertje**, l. Gen. 2. 8., **olyan a föld előtte, Es utána pusztta pusztaság**, l. 4, 19: pusztaság pusztája. *S menekülés sem volt tőle*, héb.: „neki“, de ez gen. obj.: tőle való menekülés. Némelyek *peléjtáh-t* konkrét értelemben veszik: *menekültje*, vagy: *maradványa nem volt neki* = senki sem menekült meg tőle, vagy: semmit sem hagyott maga után. Minden képen törlendő glossa, mert a „puszta pusztaság“-gal már eléggé meg van mondva, hogy semmi sem maradt utána. **4. v.) Orcája mint lovak orcája, És mint paripák, úgy futnak.** A *párásim*-ot lehet „*lovagok*“-nak is fordítani. **5. v.) Mint szekérsörgés, a hegyek tetein Ugrálnak, mint tűzláng-ropogás, mely tarlót eszik**, teszi hozzá valaki Jes. 5, 24. és Náh. 1, 10. alapján. E két hasonlat a sáskaraj repítésének pattogó zörejét, és egyben haladásának lánglobogás szerűleg szökellő hullámzását akarja szemléltetni. Kissé különös kép az ugrálást hangokhoz hasonlítani; de azért jó kép. A tömeg oly félelmes morajlással közeledik: **Mint hatalmas nép, harcra sorakozva.** Ehhez a sorhoz a **6. v.)** egy glossát ad: **Előtte**, t. i., a hatalmas nép előtt, *népek reszketnek, Minden orca elhalványul*, héb.: „pírt gyűjt össze“, mint Náh. 2, 11 (10), az ijedségtől; l. alább a 10. vben; *ászfú noghám*.

Negyedik strófa: 7. 8. ab. v.) A hadi kép folytatása: az

ostrom. 7. v.) **Mint hősök, úgy rohamoznak, héb. futnak.** Ennek illusztrálására aztán a következő sorokban leírja, hogy úgy ostromolják meg a várat, mint egy példás rendben felvonuló, fegyvermezett hadsereg: **Mint hadviselt férfiak,** héb.: „háború férfiai“ **Úgy szállnak fel a kőfalra;** És e műveletnél **ki-ki a maga útján megy, Nem csavarják el ösvényeiket.** A *jaábbetún* szóra nézve I. Mik. 7, 3. v. magyarázatát. Itt a szó eredeti értelmében: szó, fon, jól megáll: **nem szövik-fonják össze ösvényeiket:** nem kerülgetik egymást **8. ab. v.) És egyik a másikat nem szoritja,** nem tolonganak, **Ki-ki a maga útján jár.**

Ötödik strofa: 8 cd. 9. v.) A város kifosztása. Mint a város bevétel után a benyomuló ellenség zsákmány után bejárja a várost és a házakat, úgy futkosnak az utcákon és házakban a benyomuló sáskák is, mintha ők is ki akarnák fosztani a várost. **8 cd. v.) A lövedéken, selach = hajító fegyver, is keresztül törnek, jippolú** épen olyan értelemben, mint Jób. 1, 15-ben; **Nem szakítják meg t. i. útjokat, LXX ou mé szünteleszúszin,** Izr. vagy: „meg nem szakadnak“, a nyilak és hajító dárdák nem szakítják meg menetszlopaikat: feltartóztathatatlanul bemennek a városba, és **9. v.) A városban barangolnak,** mint a betörő sereg katonái szoktak, **A kőfalon rohamoznak,** mint a katonák; de aztán, mint igazi sáskákhoz illik, **A házakra felszállanak, Az ablakokon, a rácson keresztül, Mint a tolvajok. bemennek a házakba.**

Hatodik strofa: 10. 11abcd. v.) A sáskaraj, mint egy Jahve akaratát végrehajtani jött rettenetes hadsereg félelem gerjesztő felvonulásának befejező leírása. **10. v.) Előtte,** mint 3. (v. ö. 6.) vben is, a sáskaraj előtt, **föld reszket, egek remegnek,** I. Zsolt. 77, 19; Náh. 1, 5 (a hegyek); Hag. 2, 6. stb. Nap és hold elsötétülnek I. 3, 4., **S csillagok bevonják fényüket,** I. 4, 15; Jes. 13, 10; Ez. 32, 7; stb. Ezek a sáskajárást kísérő természeti jelenségek, de már félreismerhetetlen eschatologiai jelentőségben. **11. abcd. v.) És Jahve megzendül Serege előtt; Mert igen nagy a tábora, Mert hatalmas szava végrehajtója.** A mennydörgés már Am. 1, 2-ben is eschatologicus jelentőségben említettik, aztán I. Zsolt. 77, 17-19; és a parallel Hab. 3. fejezetét, valamint a zsoltárok számos párhuzamos nyilatkozatát.

Hetedik strofa: 11 ef. 12, 13 ab. v.) Megtérésre való felhívás. Még a jelen körülmények között is, mikor Jahve napja már oly közel van, mint a fentiekből láthattuk, Jahvének nincs más üzenete népéhez, mint az a régi, hogy: térjetek hozzám! **11. ef. v.) Bizony, ki az eddig mondottak összefoglalását és megerősítését fejezi be, nagy Jahve napja, és félelmes vagyón, És ki bírhatná ki azt?** I. erre nézve Mal. 3, 2. Most az a helyzet, hogy ez a nap itt van. **12. v.) De,** a váv aduers. **most is,** ebben a helyzetben, mikor már minden jóvátehetetlennek, és a végzet elkerülhetetlennek látszik, **azt mondja Jahve,** amit mindig mondott prófétái által: **Térjetek hozzám egész szivetekkel!** *súb 'ad,* I. Hós. 14, 2; Am. 4, 6; egész szivetekkel, I. 1. Sám. 7, 3; Deut. 6, 5. Hogy mit

ért egész szívvel való megértés alatt, azt a következő tristichon mondja meg: ne csak szóval, **De** tettekkel, első sorban ritualis tettekkel: **bőjttel és sirással és gyásszal**, a kései zsidóság e három szokásos vallásos gyakorlatával, I. Zak. 7, 3; Eszt. 4, 3., melyek azonban ne legyenek csak külsőségek, 13 ab. v.), hanem feleljen meg nekik belső lelki változás is: **Ugy, hogy szíveteket szaggassátok meg, ne ruháitokat**, a ruha megszaggatása u. i. a külső gyász jele, a szív megszaggatása pedig a benső bűnbánat, amit Zsolt, 51, 19. „töredelmes és bűnbánó szív“-vel fejez ki, amihez, mint a „sebhedt“ lelkekhez is, Zsolt. 34, 19. szerint közel van Jahve, azért: **Ugy térjetez Jahvéhoz, a ti Istenetekhez!**

Nyolcadik strófa: 13 cde. 14. v.) Jahvénak az előző strófában közölt izenetét, illetve a szerzőnek ahoz csatolt felhívását azzal okolja meg, hogy Jahve oly irgalmas, hogy a hozzá való megtérés talán még most is sikerrel járhat, és, mint egykor Ámós (7, 2. 5.) közbenjárására, most is megbánhatja még az elhatározott „rosszat“.
13 cde. v.) **Mert könyörületes és irgalmas ő, Hosszútűrő és nagykegyelmű, És a rossznak megbánója;** ezt szerzőnk Jón. 4, 2-ből vette át; a harmadik stichos, t. i. az Ex. 34, 6-on tett változtatás, jobban is illik az ottan, mint az itteni helyzethez; ott u. i. a pogányokra kimondott fenyegetés be nem váltásáról van szó, ami Jahvénál nem émet (= hűség), hanem az elhatározott rossz megbánása, természetesen zsidó felfogás szerint, míg itt, a zsidósággal szemben való kegyelem gyakorlására vonatkozólag, zsidó szempontból is helyén volna az émet szó. De hát ironk ezt már így találta, és így vette át. 14. v.) Hasonló képen az erre alapított reménység népies kifejezését is: **Ki tudja, ismét megbánhatja**, t. i. az elhatározott „rosszat“; mely kifejezés Jón. 3, 9. vben, pogányok ajakán, sokkal megfelelőbb a helyzetnek, mint itt, Jahve prófétájának a szájában. Ez ugyanis egészen más, mint Am. 5, 15. vben a „talán megkegyelmez Jahve“ (I. ott). Felfogása inkább hasonlít Cef. 2, 3.-hoz, mely szerint Jahve keresése által „talán“ megmenekülhetnek a zsidók az ítélet napján, mely azonban, mint tudjuk, interpolatio. **És** ennek a megbánásnak az lehet a következménye, hogy **hagy maga után**, miután t. i. a rosszat ismét megbánva, mint Jón. 3, 9. reméli, „visszatér haragja hevéből“, azaz erről az úttjáról, amelyen immár megindult az ítélet végrehajtására, visszatér a mennybe, hogy maga után e földön **áldást**, és pedig, mint a következő distichonból kitetszik, első sorban a sáskapusztítás nyomán legjobban panasz tárgyává tett búzát és bort: **Étel- és italáldozatnak** valót **Jahvének, a ti Isteneteknek:** hogy maga után búzát és bort, Jahvé számára való étel- és italáldozatnak. Szerzőnk tehát, mint a szűk termést csapásnak, úgy a jó termést is áldásnak első sorban kultuszi szempontból tekintti: a termés azért áldás, mert módot ad az áldozatok bemutatására.

Kilencedik strófa: 15. 16. v.) Ugyanazzal a felhívással végzi, amivel első énekét: egy nagy nemzeti bűnbánati- és gyászünnepélyt kell tartani, amelyen a nemzetnek apraja-nagyja jelenjék meg.

Fújjatok kürtöt Sionban, ezzel is kezdte ezt az éneket 2, 1. vben, **Szenteljétek bőjtöt, hirdessetek gyülekezést,** ezzel pedig első éneke végén, 1, 14-ben, az általános gyászünnep tartására szóló felhívását, itt azonban a meghívandókat részletesebben felsorolja. 16. v.) **Gyűjtsétek népet, szenteljétek gyülekezetet,** 'ám a polgárság a maga egészében véve, **qáhál** pedig a szervezett kultuszi, községi vagy nemzeti gyülekezet, melynek csak azok voltak a tagjai, akik vallási és politikai jogokkal bírtak, **Szedjétek össze a véneket,** ezzel kezdi a különböző kor- és állapot beliek felsorolását; **Gyűjtsétek kisdedeket és csecsemőket, Jöjön ki a völegény ágyasházából, És a menyasszony nászszobájából.** Egy szóval senki se maradjon el.

Tizedik strófa: 17. v.) Az így összehívandó gyülekezet élén a pápok terjesszék elő a következő imádságot: Jahve azért kegyelmezzen az ő népének, hogy a pogányok ne csúfolhassák ezt azzal, hogy olyan Istene van, aki nem tud rajta segíteni. Egészen á kései zsidóság gondolkodását tükrözteti ez vissza, melyben Ezékielnek az a felségesen népies és mély prófétai gondolata, hogy Jahve mindent, jót és rosszat, azért tesz, hogy azzal az ő dicsőségét kijelentse a világnak (Ez. 5, 13—17; 6, 10; 12, 15—20; 22, 16; a csapást; 36, 21—23. 38; 37, 28: a szabadítást), mélyen meggyökerezett, és Jahvéban való bizalmának legerősebb alapjává lett, amit kéréseinek motivumául nagy előszeretettel használ. Itt is ez a moivum: a zsidó nép gyalázata Jahve dicsőségének is kisebbségére válik, ezért óvja meg Jahve az ő népét a gyalázattól. 17. v.) **A tornác,** a templomépület keletre néző előcsarnoka, melyből a szenthelybe lehetett jutni, **és oltár,** a tornáctól keletre, vele szemben levő nagy égőáldozati oltár **között,** ahol a templom, oltár, és a köztük déli oldalon felállított nagy réztenger között tágas térség volt, ott gyülekezzenek össze és **sírjanak A papok Jahve szolgálói, S mondják: szánd meg,** vagy: kiméld, **Jahve, népedet!** E kérés specializálását és motiválását adja aztán a két befejező distichon. **És ne add örökségedet gyalázatra,** v. ő. Mózes imáját Deut 9. 26. vben, vagy Salamonnak szintén az oltár előtt mondott imáját 1. Kir. 8, 50. vben; Izráel Jahve öröksége, azaz örök tulajdona az Egytomból való megszabadítás folytán, ezért van összeforrvá becsülete a Jahve dicsőségével, és Jahvénak ezért kell őt megóvni attól, **Hogy a pogányok kicsúfolják: limsol-bám: hogy uralkodjanak rajtok a pogányok;** de ez a jelentés itt az előző **cherpáh** miatt, de kivált a következő distichon miatt nem megfelelő; ezért kellett ez ígét másik jelentésében: másált mond, példabeszédet csinál, gúnyos mondást költ, fordítani. A nehézség ez ellen csak az, hogy ily értelemben ennél többet nem fordul elő *be prae-positionival*. De ez nem jelenti azt, hogy egyáltalán nem is konstruálhatták így. E csúfolás tartalmát adja az utolsó distichon: **Miért mondják a népek között: Hol van az ő Istenök? Ha az ő népét gyalázatra adja Jahve, annak az lesz a következménye, hogy a népek őt fogják semmibe venni: hol van ilyenkor, mikor**

segítenie kellene? vagy egyáltalán van-é? Ez a csúfolódás nagyon érzékenyen érintette a zsidókat, mert az Ezékiel nagy gondolata mellett átment a vérökbe, illetve azzal együtt járt az a felfogás is, hogy viszont Jahve kisebbitése az ő gyalázatuk, akiknek éppen az a dicsekedésük, hogy Jahve dicsősége követi őket (Jes. 58, 8.) A motiválás itt is ugyanaz, mint Ex. 32, 12; Zsolt. 79, 10; és kivált 115, 2; hogy mily érzékenyek voltak a zsidók e csúfolódásra, 1. Mik. 7, 10; Zsolt. 42, 4. 11. Ebbe az imába kapcsolódik bele a Meghallgatások két éneke.

B) Meghallgatások. (2. 18—4, 21.)

3. Meghallgatás az inségben. (2, 18 - 3, 5.)

A két esedezésre Jahvének egy felelete van, mely azonban két önálló részre oszlik, és az első inkább az első esedezéssel, a második a másoddal van szorosabb és bensőbb vonatkozásban; bár a határok nem vonhatók meg szorosan, és az egyes énekek gondolatai kölcsönösen többször átfolynak egymásba. A felelet első felét hozó harmadik ének tartalma röviden a következő. Jahve első sorban is el fogja távolítani népe gyalázatának, azaz, ami e kor gondolkodásában azzal egy, nyomorúságának okát, a sáskát (2, 18—20.). Azután bőven vissza fizeti mind azokat az anyagi veszteségeket, amelyeket a nép e csapás miatt éveken át szenvedett, és ez által elnémitja azt a csúfolódó kérdést, hogy „hol a te Istened“, mert megmutatja, hogy ő népe között van (2, 21—27). Ez után pedig, mielőtt a vég eljönne, égi jelek között kitölti az ő Lelkét népére, hogy azt a maga egészében prófétájává tegye, hogy így az ítéletben biztosan megállhasson; és csak azután jön el a Jahve rettenetes napja. Ez a szakasz nyolc nem egyenlő strófából áll; a 3, 5. v. pedig próza, tehát toldás.

Első strófa: 18. 19. v.) Jahve megszánja népét, és kegyes feleletében azoknak a reményeknek a megadását helyezi kilátásba, amelyeknek hiánya miatt a fentebbiekben a legtöbb panasz volt. 18. v.) **És felbuzdúlt Jahve országáért**, 1. Ez. 39, 25; Zak. 1, 14., mely locusokban szintén a végső üdv megvalósításával áll vonatkozásban Jahvenak népe iránti buzgó és féltékeny szeretete. Az előző két esedezésre most ez a szeretet fellobbant, **És Jahve megsajnálta népét**; tehát mint Marti helyesen észre veszi, a a féltékeny szerelem fogalmában, melyben régebben a féltékenységgel Izráelt fenyegette (Ex. 20, 5; 34, 14.), most már a szeretet vonása a domináló Izráellel szemben, a féltékenység, illetve bosszúvágy vonása pedig a pogányok ellen van irányítva egészen, 1. Ez. 36, 5; kivált 39, 25; továbbá Jes. 42, 13; Zak. 1, 14; ahol Jahve e *qi'ná*-jának felébredése mindenütt a pogányok iránti haragot, és a zsidók iránti szeretetet jelenti, mint azt Zak. 8, 2. kifejezetten megmondja. 19. v.) **És** e szeretettől és sajnálattól indítatva, **felelt Jahve és azt mondta népének, Ime, én kül-**

döm nekiek, a *sóléach* participiuma azt fejezi ki, hogy már útban is van, amit küld: **A gabonát, És a mustot és az olajat**, aminek hiánya miatt panaszkodt 1, 9—12. 17; v. ö. 2, 14. vt is; a névelők épen erre utalnak, **hogy megelégesztek vele, És nem adlak benneteket többé Gyalázatra a pogányok között**. Ez egyenes felelet a 17. b. vre.

Második strófa: 20. v.) Hat sor. A gabona „küldés“-nek első természetes feltétele a sáskák eltávolítása: ezt helyezi itt kilátásba Jahve. Az egész versben, a sáskáknak mysticus „északi“ elnevezését kivéve, a lehető legermészetesebb a beszéd, melynek minden szavát szóserint lehet és kell venni; semmi helye sincs a symbolizálásnak. 20. v.) **És az északit eltávolítom rólatok, És ellököm száraz és pusztá földre**. Hogy itt a sáskákról van szó, az az egész összefüggésből világos. A sáskahadnak az szokott a vége lenni, hogy terméketlen pusztaságra vetődik ki, és ott éhen vész. Vagy pedig valami nagy vízbe csapódik bele, mint ezt a következő distichon kilátásba is helyezi: **Elejét**, héb. : arcát, **a keleti tengerbe**, azaz a **Holttengerbe**, t. í. lököm, **Végét a nyugoti** = **Földközi tengerbe**; vagyis a Judeát pusztító sáskahad részben a nagy arab sivatagban, részben a Földközi- és a Holttengerben fog elpusztulni: **És felszáll büze és felszáll** az ige ismétlése csak leírasi hiba lehet, **büdössége**, ez már inkább a pusztában elveszendőkre talál, ahol a nagy tömegben elhullott sáskák megrothadnak: **Mert nagyot cselekedett**. E kifejezés, mely azt teszi, hogy valami nagy dolgot nagyozva hajtott végre, eddigi jellemzésök után egészen jól rájok illik a sáskákra; de már mégis kiérzik belőle valami kis symbolicus célzás, ami az „északi“ elnevezésben is kétségkívül van. Ezt mutatja az is, hogy Palesztinában a sáskák a valóságban nem északról, hanem délkeletről szoktak járni, ellenben már Jer. 1, 14. v. megmondja, hogy „észak felől támad a veszedelem e földnek minden lakosára“; amivel egyezőleg Ez. 38, 9—15; 39, 2. v. is észak felől várja Góg és Mágóg seregét.

Harmadik strófa: 21-22. v.) Hat sor. Miután a sáskahad elpusztult, most már örüljön minden, mert a virulás és termés is megindul. 21. v.) **Ne félj szántó föld**; a sáskajárást a szántóföld szenvedte meg első sorban, tehát azt vigasztalja: **Vigadj és örülj; Mert Jahve nagyot cselekedett**: a sáska nagyot cselekvésére (l. 20. v.) a maga nagyot cselekvésével felelt, ami aztán már igazán nagy cselekedet. E kifejezéssel a 126-ik zsoltár által megénekelt messiási örömekre utal, melynek 3-ik verséből e szavakat idézi. 22. v.) **Ne féljetek mező barmai**, melyek 1, 20. szerint szintén Jahvéhoz sóvárogtak a szárazság miatt, ne féljetek, **Mert kiszöndültek a pusztá gyepüi**, ez Jahve felelete 1, 19-re; **Mert a fa meghozta gyümölcsét, Füge és szőlő ki adták erejüket**, ez meg 1, 12-re.

Negyedik strófa: 23. v.) Öt sor. A sáskák megszűnése után megjött az eső, megszűnik a szárazság. E felett való öröme hívja fel

szerezők Sion fiait. 23. v.) **Ti is, Sion fiai, vigadjatok, És örüljétek Jahvéban, a ti Istenetekben,** a zsidóknak ez a megszólítása jellegzetes, magyarázza a 87-ik zsoltár, amely szerint Sion minden Jahvehívőnek anyja, bárhol született és lakik is az. Az öröme oka: **Mert megadta nektek a korai esőt** *licdâqâh*: igazság szerint = **rendesen**. Némelyek így: *megadta nektek az igazságra tanítót*, és ez alatt értik Mózeszt (I. Deut. 18, 15-18), vagy Ezrát (Mal. 3, 1. 23); de ez nem illik bele a contextusba; **És hullatott nektek esőt, Korait és késeit, mint azelőtt,** innét *bâris'ôn* elől kiesett a *kaa'ser*, ami a LXX-ban még megvan. A nélkül a szöveg igen zavaros lesz. Mert, ha e szót az első hónapra értjük: alászállított nektek esőt *az első hónapban*, mint a régiek általában fordítják, akkor az a képtelen kép áll elő, hogy mind a háromféle eső az első hónapban esik. Ha pedig „*először*“-nek fordítjuk, mint Keil stb., akkor a neki megfelelő „*azután*“-t a 3, 1-ben találjuk csak meg, ami innét egy kissé messzé van. Legjobb értelme az, hogy a rendes esőjárás újra megindult, mint azelőtt, a régi jó időkben, mikor még Jahve közt és népe közt zavartalan volt a viszony. Az esők különböző neveire nézve I. Ám. 4, 7. vñél, és Hős. 6, 3. A *móreh* az őszi eső, okt.-dec. közt; a *malqôs* a kései eső márc. és máj. közt; a *gesem* pedig az eső általános neve, dec. és márc. között. Ujabbán többen megváltoztatják az első *móreh* szót, amelyik névelővel van; *hammóreh*, és olvasnak helyette *hammázón*-t vagy *birjáh*-t: mert megadta nektek az *ételt*; vagy *meri'*-t: a *kövérseget*, stb. Amiből meg aztán az jön ki, hogy előbb adott nekik termést, és azután esőt.

Ötödik strofa: 24-25. v.) Hat sor. Az esőzés megindulása kizöldítette a mezőt, szőlőt és gyümölcsöst: most már bő termés lesz, mely az eddigi inséges évek veszteségeit is kárpótolja. 24. v.) **És megtelnek a szériük gabonával, És eláradnak a kádak musttal és olajjal,** ezt a ritmus kedvéért törölni lehet; ez felelet az 1, 10-12. megfelelő soraira, és 2, 14-re; különben a messiási váradalmak megszokott vonásai. 25. v.) **És így megfizetem nektek az éveket,** a sáskajárás által sujtott évek, tehát nem csak egy év, elmaradt terméseit, **Melyeket megevett a sáska: A tücsök s a prücsök és a szöcske,** I. 1, 4., **Az én nagy seregem, melyet rátok küldtem,** I. 2, 4. A beszélő természetesen még itt is Jahve.

Hatodik strofa: 26-27. v.) Az anyagi javakra vonatkozó ígéreték befejezése, amit mutat 19. vre való vonatkozása is, aminek bővebb kifejtése: a jó termés nagy örömet ébreszt a zsidókban, mert annak bizonyága, hogy Jahve csakugyan az ő Istenök, és csakugyan olyan hatatmas, amilyennek ők hirdetik; és ezzel a pogányok csufolódása (I. 2, 17) örökre elveszti alapját. 26. v.) **És esztek bőven, jóllakásig,** héb. *evén és jóllakván*, **És dicséríték Jahvénak, a ti Isteneteknek nevét,** itt a próféta egy percre elfeledkezik arról, hogy Jahve a beszélő, de azért nem lehet azt mondani, hogy most már ő vette át a szót, mert a következő sor

után: **Hogy csodálatosan cselekedett veletek,** már ismét Jahve beszél. A *lehafli'* adverbiummá lett inf., l. GK²⁶ 114. §. o. A vers utolsó mondata: **és nem szégyenül meg népem örökké,** esetleg törölhető, mint ami a 27. vből került ide. 27. v.) **És** ezekből az áldásokból **megtudjátok, hogy Izrael között vagyok én,** tehát valóra válik az, amivel Mik. 3, 11. szerint az álpróféták hiu módon biztatták a népet, **És** azt is megtudjátok, hogy **én vagyok Jahve, a ti Istenetek,** l. Ex. 20, 2; Deut. 5, 6; **és nincs több,** ez is lehet toldás, mert a Jahve egyistenségéről szóló nyilatkozatoknak egyebütt, pl. Deut. 4, 35. 39; 1 Kir. 8, 6; Jes. 45, 5. 6. 18., rendes kísérelése szokott lenni, **És** mind ezeknek következtében **nem szégyenül meg népem örökké.** Így teljesül be a 17. v. kérésére a Jes. 45, 17. ígérete dicsőségesen.

Hetedik strófa: 3, 1—2. v.) A természeti áldásokat nagy lelki áldások követik: az egész Izrael prófétává lesz. **1. v. És lesz ennek utána, kiöntöm Lelkemet minden testre.** Az ótestamentumi felfogás szerint az Isten *ruach*-ból áll, úgy mint mi testből. E szót magyarra legjobban a „szellem“ szóval lehet fordítani, de mi már inkább megszoktuk a „lélek“ szót. Az újtestamentom tanítása szerint is (Ján. 4. 24.) az Isten lélek. De a régiek ezt a szellemet nem tökéletesen anyagtalannak és az anyag teljes ellentétének, hanem csak kimondhatatlanul sokkal finomabb fokának tartották. Ez láthatatlan, de azért megjelenhetik a levegőben láthatólag is, mint fényes, tűz-szerű jelenség; ez a „Jahve“ dicsősége“ (l. Lk. 2, 9.). Ez a „dicsőség“ azonban egy Jahvéval, és így Jahve, mint lélek, láthatatlan, mégis megjelenheti magát láthatólag is, akinek akarja (Ex. 33, 18. skv; Num. 14, 14.). Ez azonban csak kivételes. Rendszeren úgy száll meg ez a szellem embereket vagy tárgyakat, hogy csak hatásaiban érzékelhető. Amely jelenségeket a régi polydaemonisticus gondolkodású emberek külön-külön isteni lények megszállásának és hatásának tekintettek, azokban az ótestamentumi emberek Jahve lelkének működését ismerték fel. Ezért a régiek időben a különböző állapotoknak és jelenségeknek megfelelőleg különböző lelkekről beszéltek, pl. gonosz lélek l. Sám. 19, 9; féltékenység lelke, Num. 5, 14—30; mély álmom lelke Jer. 29, 10; stb. stb.; de ezeket a bibliai korban már mind a Jahve lelkének ismerték. Ez indította és képesítette Jahve választottait rendkívüli elhatározásokra és tettekre (Bir. 6, 34.). Ez tette képesekké az istenembereit, látókat és prófétákat, a a Jahvéval való személyes érintkezésre, amennyiben ez a lélek rájuk szállt (Bir. 14, 6—19; 15, 14; 1 Sám. 10, 6. 10. 11, 6), beléjük ment (Ez. 2, 2; 3, 24), rájuk esett (Ez. 11, 5.), vagy felöltötte őket mint az ember a ruhát (Bir. 6, 34.) stb. Az ilyen ember a lélektől való megszálltság ideje alatt az Isten életét élte, abban kisebb, vagy nagyobb fokban felolvadva, és ez állapotában ennél fogva részese lett bizonyos tekintetben az ő képességeinek, tudásának, terveinek, stb.; és, ha állapota nem fokozódott egészen az öntudatlanságig, akkor átélt élményeiről és belső tapasztalatai-

ról később számot tudott adni. Így születtek a próféciák. Ezek az extatikus elragadtatások azonban idők folyamán csendesebb lefolyásuak lettek (bár Pál apostol is elragadtatott a harmadik éjig 2. Kor. 12, 2.), a helyett azonban állandóbbak. Jes. 61, 1. már a prófétának a Jahve lelke által való felkenetéséről beszél, ami azt jelenti, hogy ő szerinte már a prófóta nem időnként nyer Jahvétől egyes kijelentéseket, hanem a Jahve lelkével felszerelve állíttatik be prófétai hivatalába, amelynek folytatására ez az állandóan rajta maradó kenet teszi képessé. Ez a felfogás egy hosszú fejlődésnek eredménye, mely az Izrael prófétai hivataláról szóló felfogás fejlődésével függ össze. Jer. 24, 7; 31, 33. ily szempontból beszél arról, hogy Jahve új szívet ad Izraelnek, melybe az ő törvénye bele lesz írva, Ez. 11, 19. v. pedig új lélek (szellem) adásáról. Mig tehát eddig egyes embereknek Jahve lelkével való felszereléséről volt, most már az egész nemzetéről van szó: annak, mint a Num. 11, 29-ben Mózes ajkára dott óhajlás kifejezi, a maga egészében prófétává kell lenni, tehát Jes. 61, 1. szerint fel kell kenetni. Ennek megfelelőleg most már nem a lélek megszállásáról, stb. beszélnek, hanem kiöntéséről, 1. Ez 39, 29. Tritozekarja (Zak. 12, 10) e kiöntést korlátozottnak gondolja, hatásában is, terjedelmében is, de szintén az utolsó időkre teszi, bár a pogányok megveretése utánra. Jes. 44, 3. ellenben korlátlanul, Jákób egész magvára nézve kilátásba helyezi azt, És az ő ígérését fejtí itt ki prófétánk, Mert a „minden test“ azt jelenti, hogy minden ember. Az ótestamentom u, i. az Istennel szemben, aki *rúach*, az embert *bászár* (= hús)-nak nevezi. Hogy az ember *bászár*, abban egyezik az állatokkal, mert minden élő lény *bászár*. A *rúach* és *bászár* óriási ellentétében (1. Jes. 31, 3.) az embernek minden teremtményekkel közös tehetetlensége és esendősége van kifejezve Istennel szemben. Viszont tehát az Isten *rúach*-jának erre a *bászár*-ra való kitöltésében az esendő embernek csodálatos felmagasztaltatása. A Jahve lelke kitöltésének következménye: ***És prófétálnak fiaitok és leányaitok, Véneitek álmokat álmodnak, Ifjaitok látásokat látnak.*** A prófétai kijelentésvétel két nemének, az álomnak és visionak, melyeket, kivált ez utóbbit, a későbbi kor a prófétai ihletés szinte kizárólagos eszközeinek tartott, a vének és ifjak közt való megosztása csak retoricus; azért a véneknek is lehetnek visioik és az ifjaknak is álmaik. A *kol* *bászár* ugyan minden embert jelent, de ezt itt, a fentebb érintett történeti fejlődés által megszabott korlátok között, csak minden zsidóra lehet érteni. Ez a prófétai hivatalra való felszerelés, amire csak ők hivatnak el. A pogányok közül csak a zsidók rabszolgái részesülhetnek benne, mint azok a családhoz tartozóknak tekintettek: 2. v.) ***Még a rabszolgákra és rabnőkre is Kiöntöm azokban a napokban lelkemet.*** A *vegam* fokozása nem arra vonatkozik, hogy a zsidókra kiönti, még ha azok rabszolga sorsra jutottak is, hanem arra, hogy még a rabszolgákra is kiönti, noha azok közt nemzsidók is voltak. A *LXX et-rúchí*-t könnyen érhető dogmatikai megfontolásból, annak a

véleménynek elhárítása végett, mintha Jahve egészen kiöntené lelkét, mind a kétszer így fordítja: apo tou pneumatou mou; és ezt követi Csel. 2, 11-18. is.

Nyolcadik strófa: 3. 4. v.) A Jahve lelkének kiöntését csodajelek kísérik, amelyek Jahve napjának elérézését jelentik. 3. v.) **És adok jeleket** = csodajeleket, azaz olyan csodálatos tüneteket, amelyek az antik gondolkodás szerint valami rendkívüli esemény bekövetkeztét jelentik, **Az égen és a földön**; a felsorolásnál aztán először az utóbb említetteket mondja el: **Vért, tüzet és tűzszlopokat**: ezek a földi jelek, melyek magyarázatra nem szorúlnak, a háború szokott kísérei. 4. v.) Az égi jelek ezek: **A nap setétséggá változik**, l. 2, 10. vt., ahol még természetes jelenség képen említetik a nap elsötétülése, de már eschatologicus vonatkozásban, itt pedig tisztára eschatologicus jel képen, l. továbbá Ám. 8, 9; Jes. 13, 10; 34, 4; Jer. 4, 23; Ez. 32, 7. skv., és v. ö. Ex 10, 21-et is; az egyiptomi sötétség u. i. szintén Jahve ítéletvégrehajtásának egyik mozzanata. A parallel sor: **És a hold vérré**, az ég elsötétülését még rémesebbé teszi. **Mielőtt eljön Jahve napja A nagy és a félelmes**. A Jahve napjának félelmes voltára nézve v. ö. Mal. 3, 2.

Az 5. v. prózai toldás. **És lesz, hogy mindenki, aki Jahve nevét, tehát nem másét, hívja segítségül, megmenekül.** „Jahvét segítségül hívni“ technicus terminus a kultuszban Jahvének a hívő részéről való megszólítására; tehát aki Jahvét segítségül hívja, azaz a zsidó gyülekezet tagja, a Jahve napján mind megmenekül; mert **Sion hegyén és Jeruzsálemben leszen szabadulás**, másutt pedig nem; **mint megmondta Jahve, és a megmaradtak közt azok lesznek, akiket Jahve hív**, azaz azok, akiket Jes. 43, 1. szerint meg fog váltani és nevékön hívni, tehát Izráel fiai, nem pedig mások, pl. Edom fiai stb. Az Ob. 17a. 18b. vel való összehasonlítás egyedül ezt a magyarázatot ajálja. Keil azok alatt, akiket Jahve hív, a pogányok közül üdvre elhívandókat akarja érteni; de ez a kontextus gondolatkörébe csak úgy magyarázható bele, de nincs benne. Némelyek úgy fordítják: **Mert Sion hegyén és Jeruzsálemben szabadítás lesz, amint megmondotta Jahve, és a megmaradtak közt, akiket Jahve hív**; de a hívás alatt nem azt kell érteni, hogy Jahve akkor, az ítélet veszedelméből, oda hívja magához, és úgy menti meg őket; hanem úgy, amint fentebb mondtuk. Itt a *szeridim* már eschatologiai techn. term. azoknak jelölésére előlegezve, akik az ítélet pusztításaiból meg fognak maradni; azaz, azoknak az ítélet utáni neve, akiket Jahve már most nevékön hív, ismer és szeret, mint az ő tulajdonait, vagyis: a zsidóké.

4. Meghallgatás az ítélet félelmében.

(4, 1—21.)

A Jósafát völgyében lefolyó nagy per és ítélet, az apokalypsis jellemző rapsodikus leírásban. Összesen 11 strófából áll. Az első hat strófa hétsoros; az utolsó öt strófában pedig váltakozik

a sorok száma, de a végösszeg 35 (5×7) sor. Az első négy strófa (1—8. v.) a per tényálladékát adja: nem a pogányoknak Jahvén, hanem Jahvénak van a pogányokon keresni valója, a Júdán és Jeruzsálemen elkövetett gonosz tetteikért; amelyeket „könnyen hamar” vissza is fizet nekik. Az 5—6. strófában (9-12. v.), fegyverbe szólítja az ellenséges feleket, a zsidókat és a pogányokat. A 7—11. strófa végül leírja, hogy nagy tömegek vonultak fel a Jósafát, most már az Itélet völgyében a harcra, de aztán a harc leírása helyett azt a biztatást halljuk, hogy ez apokalyptikus időkben Jahve fényesen népe menhelyének fog bizonyulni (16-17. v.); amire aztán jön a befejezés, az ellenségek pusztulásának és Júda jövendő boldogságának leírása.

Első strófa: 4, 1—2. v.) Jahve összegyűjti a pogányokat és ítéletet tart felettök. Ez lesz a Sion-Jeruzsálem szabadulása a Jahve napjához fűződő ősrégi váradalmaknak megfelelőleg. **1. v.) *Mert imé azokban a napokban***, ez az eschatologiai végkifejződésre rámutató szokásos formula, amelyet Jer. 33, 15; 50, 4. 20-ból megtoldott valaki ezzel: *és abban az időben, Mikor megfordítom Júda és Jeruzsálem* (a ritmus kedvéért ez mellőzhető) **sorsát**, melynek magyarázatát l. Ám. 9, 14. vben. **2. v.) *Összeszedem a pogányokat mind, És leviszem őket Jósafát völgyébe.*** E völgyet némelyek azonosítják a Jeruzsálem melletti Kidron patakával. A mohamedánoknak az a hite, hogy az itélet napján a völgyön keresztül húznak egy láncot a jeruzsálemi kőfáltól az olajfák hegyéig, melynek egyik végét Mohamed fogja, a másikat Jézus, akik úgy tartják meg az ítéletet, hogy a feltámadtaknak a völgyön kell végig menni a paradicsomba, és akit ők nem akarnak beereszteni, az előtt leeresztik a láncot, ennek a véleménynek erős meggyökerezését mutatja. Mások azt gondolják, hogy az a harctér ez a völgy, ahol 2. Krón. 20, 1-s kv. szerint Jósafát júdai király a pogányokat megverte. De, bár az kétségtelen, hogy szerzőnk az ítélet völgyét kora gondolkodásával együtt (pl. Zak. 14, 4.) Jeruzsálem mellett gondolta; de az is bizonyos, hogy e név tisztára symbolicus név: „*Jahve itél*”; tehát felesleges azon törni a fejünket, hogy földrajzilag melyik ez a völgy. Mikor a pogányokat ott összegyűjti, akkor tartja meg velök a per tárgyalását, és hozza meg felettök az ítéletet: ***És perlekedem velök ott népemért, És örökségemért, l. 2, 17. Izraelért, Amelyet elszórtak a pogányok között.*** Féltreérthetetlen célzás a babyloni fogságra vitelre, amit szerzőnk már csak a történelemből ismer, ***És országotam elosztották***, teszi hozzá egy régi glossza.

Második strófa: 3. 4abcd. v.) Ezt a régi háborus szokásoknak egy igen hű részletvonásával egészíti ki. **3. v.) *És népemre***, miután hadi fogságba, illetve rabságra jutott, a győztesek ***sorsot vetettek, És azok***, akik a sorsvetés által a rájuk eső részt megkapták, azt, hogy élvezetvágyuk kielégítésére pénzhez jussanak, nyomban el is adták, ***egy fiút adtak egy parázna nőért***, amit a parallel mondat világítása mellett nem úgy kell érteni, hogy egy gyermek

arán megvették egy rabnőt, hanem úgy, hogy egy gyermeket fizettek neki szerelembér gyanánt, mint ahogy egy leányt adtak egy ital borért. A **4abcd.** v.) adja aztán a per tényálladékának feltárását általános-ságban: nem a pogányoknál van Jahvének, hanem Jahvénál a pogányoknak sok a rováson: **Mik is vagytok ti nekem**, azaz rám nézve: milyen viszonyban is vagyunk mi hát, mi keresni valónk van egymáson, **Tyrus és Sidon; És ti, Filisztea egész kerülete** szintén milyen viszonyban vagytok velem? **Vajjon visszafizetni akar-tok-é nekem valamit**, héb.: „elkövetést“, t. i. valami olyat, amit én elkövettem ellenetek; **Vagy ti akartok valamit elkövetni**, héb. partic. ti vagytok elkövetendő **ellenem?** Hogy a pogányok képviselőiül miért épen Tyrust és Sídont, azaz Feniáciát és Filiszteát említi, az korának viszonyaiban leli magyarázatát. A makkabaeus-kori írók általában a legtöbbet foglalkoznak ezzel a kettővel; 1. pl. Ám. 1, 6—8; ahol lásd a filiszteus kerületeket is; Ám. 1, 9. 10; Zak. 9, 2—8; stb. A locus azonban, és a helyzet, mely szer-zőnk előtt lebegett, aligha nem Makk. 5, 15. v. volt, amely szer-bint Makkabaeus Júdásnak hírül hozták, hogy „Ptolemaisból, Tyrus-ból, Sídontól és az idegenek egész Galileájából (= kerületéből) népek gyűltek össze a zsidók kiirtására.“ E locus az „idegenek kerülete“ alatt könnyen a „filiszteusok kerületét“ érthette.

Harmadik strófa: 4. ef. 5. 6. v.) Az utóbbi kérdés magában foglalja a feleletet, és erre szól a **4. ef.** v.) fenyegetése: **Könnyen hamar visszatéritek azt, Amit elkövertetek, a ti fe-jetekre.** Ehhez fűzi aztán a pogányok *gemálim*-jának tartalmát, amit ők elköverték Jahve ellen. Ez két pontba van foglalva, u. m.: Jahve kincseinek, és Júda és Jeruzsálem fiainak elrablása. **5. v.) Ti, kik ezüstömet és aranyomat elvettétek, És drága kinc-seimet**, héb.: kívánatos dolgaimat, a legjobbakat, **Bevittétek templomaitokba.** Ez így a jeruzsálemi templomnak a káldok által lőrtént kifosztására céloz. De visszahozzuk benne még 1. Sám. 5, 2. is, amely szerint a filiszteusok a templomát bevitték a Dágon templomába. Sokan egészen a 2. Krón. 21, 16. skvben elbeszélt eseményekre vonatkoztatják, mely szerint a filiszteusok és arabok Jórám alatt kifosztották Júdát; de ebben a feníciaiak nem vettek részt, és ez alkalommal a templom kifosztásáról nincs szó. Legjobb azt gondolni, hogy nem valamely egyes esetről van itt szó, hanem ó- és új össze van foglalva, és a templom kifosztása, mint a legégbekiáltóbb, az egész ország kifosztása helyett áll. Különben, ha *héjkál*-t nem *templom*, hanem *palota* értelmébe vesszük, akkor az ezüstöm, aranyam, kincseim alatt sém kell Jahve templomi kincseit, hanem általában Júdáéit érteni, melyek Jahvééi is, mivel Júda is Jahvéé. Akkor e vers értelme ez: ezüstömet (= népem ezüstjét) stb. elvettétek, és kincseimet bevittétek palotáitokba. De mégis jobb az első magyarázat. Mert azt nehéz volna megérteni, hogy miért szögezi azt le ilyen nagy emfázissal, hogy a pogányok a rablott kincseket palotáikba vitték? **6. v.) És Júda fiait és Jeruzsálem fiait Eladtátok a görögök fiai-**

nak; Hogy eltávolítsátok őket határukról. Az eladásnak ugyan nem mindig az eltávolítás volt a célja, de az eredménye mindig az volt. A görög korban, közelebről éppen a Makkabaeusok alatt a zsidó foglyokkal üzött rabszolgakereskedésre nézve 1. Makk. 3, 41; 2. Makk. 8, 11. Ez. 27, 13. szerint Tyrus már régen kiterjedt rabszolgakereskedést üzött a görögökkel. Án. 1, 9 is zsidókkal üzött rabszolgakereskedést vet e város szemére, bár szerinte nem a görögöknek, hanem az edomiaknak adta el a zsidókat.

Negyedik strófa: 7. 8. v.) A visszafizetés. Jahve hasonlóval fizet: a messze földekre eladott zsidókat visszahozza, és most már majd azok fogják eladni az ellenségek fiait és leányait. 7. v.) **Ime én felkeltem és haza hozom őket arról a helyről, Ahova eladtátok őket; És visszatéritek tetteket,** héb. *amit elkövettetek, a ti fejetekre,* 8. v.) **És eladom fiaitokat és lányaitokat Júda fiainak kezébe,** bejad itt nem eszközhatározó, hanem rendes főnév, **És eladják őket a sábaiaknak,** amihez, mivel Sába mindig földrajzi értelemben áll, csak egyszer, Jób 1, 15-ben fordul elő olyan értelemben, hogy, mint országnév a nemzetet jelöli, pluralisban pedig ennél többet sehol, magyarázatul hozzá teszi Jer. 6, 20-ból, hogy: **egy távoli népnek;** mert máskülönben Sába, ha egyébként nem, a királynőjének Salamonnál tett látogatásáról szóló elbeszélésekből jól ismert volt a zsidók előtt; Ez. 27, 22. 23. szerint lakosai híres kalmárok voltak; Zsolt. 72, 15. pedig aranyukat említi. Ez meg fog történni: **Mert Jahve megmondta.** Mivel az egész strófában Jahve a beszélő, kissé feltűnő ez a mondat, akár, ha ezt is Jahve szájába adjuk, akár, ha azt vesszük fel, hogy ezt már prófétánk mondja; de Jóélnél az ilyen bizonytalan és nem szabatos beszéd nem példátlan. Martinak ügyes megjegyzése az, hogy ebben is a talio érvényesül: a feníciaiak és filiszteusok a görögöknek, egy északnyugati népnek adták el a zsidó rabokat, a zsidók viszont a sábaiaknak, egy délkeleti népnek, adják el a feníciai és filiszteus rabokat.

Ötödik strófa: 9. 10. v.) Jahve általános hadi kiáltványa. Arra a nagy világdöntő harcra, amelyben a zsidók a 8. vben említett hadi foglyokat ejtik majd, itt szólítja fegyverbe a népeket. 9. v.) **Hirdessétek,** ez Jahvének egész általánosságban adott felszólítása mindenkire, nem csak a zsidókhöz, vagy az ő külön heroldjaihoz; mindenki hirdesse **ezt,** amit a következőkben izen Jahve, **a pogányok között:** u. m. ezt kell hirdetni: **Szenteljétek háborút,** a háború a régi népeknél kultuszi cselekvény volt, tehát háborút szentelni annyí, mint a háborút a szokásos vallási szertartások közt megindítani, 1. Mik. 3, 5., ez a felfogás tükröződik vissza a mohamedánok „szent háború“-jában; **Ébresszétek fel a hőseket,** t. i. abból a tunya téflenségéből, amibe a hivatásos harcosok béke idején merülnek szoktak. A következő nem Jahvének a hirdetői szájába adott izenete, hanem a hirdetőkhöz

intézett szava, melyben a felébresztés célját adja. Azért kell a hő-
söket felébresztteni, hogy: **jöjjenek el**, héb.: közeledjenek el =
jelentkezzenek a zászló alá, és **Vonuljanak fel a hadfiak mind**.
Az izenet egyenes folytatása a 10. v.)-ben van. A hősök feléb-
resztése megfelel a mai mozgósításnak, ehez járul a municíószer-
zésre és a hadak felszerelésére való felhívás: **Kovácsoljátok
ekevasaitokat kardokká, És szőlőmetsző késeiteket dár-
dakká!** Ez Jes. 2, 4. és Mik. 4, 3. megfordítása. **A gyenge
mondja, én erős vagyok!** Még a beteges és gyenge is kapjon
férfias erőre!

Hatodik strófa: 11. 12. v.) Már az előző strófa felhívása és
izenete is inkább retorikus volt; ez pedig itt teljesen az. A népek
hadi készülődését és felvonulását színezi a hozzájuk intézett fel-
hívások képében. 11. v.) **Siessetek, úsú** csak itt fordul elő:
Grätz *chüsü*-t, Wellh. pedig *úrú* (= ébredjétek)-t ajánl helyette,
és **jertek pogányok mind**, „**Köröskörülről**“, a *veni-
becú*-t meg kell változtatni *vehiqqábecú* parancsolóra (Marti, Duhn):
és gyülekezetek össze; Oda vidd le, hanchat (náchat =
alászáll, csak kései iratokban előforduló igétől) hif. imperat. 1.
GK²⁶. 64. §. h., **Jahve hőseidet!** Ezek mind Jahve hősei, ameny-
nyiben az általa rendezendő utolsó nagy harc megharcolására ren-
deltetvék. Hogy hova vigye le őket, azt a hatás kedvéért
csak a következő vers mondja meg. A gyülekezésnek a Jósafát
völgyében kell megtörténni, mert az ítélet ott fog végbemenni
12. v. **Ébredjenek** 1. 9. v., és **vonuljanak fel**, 1. u. o., **a po-
gányok**, itt, a 11. v. újra felvételével, most már egyenesen Jahve
veszi fel a szót; a felvonulás történetük **Jósafát völgyébe**, 1. 2.
vnél: **Mert ott ülök le, hogy megítéljem A pogányokat
mind, köröskörül**.

Innen kezdve minden strófa külön egy-egy kis prófécia; de
azért az összefüggés meg van köztük, mert mindenik a Jahve
napjáról és az ítéletről szól.

Hetedik strófa: 13—14. v.) Tizsoros. 13. v.) Ezek a felhi-
vások is tisztára retorikusok, amelyekkel az ítélethez való hozzá
készülést festi az aratás és szüret képében: **Indítsatok sarlót**
= fogjatok hozzá a gabona vágásához, **Mert megérett az ara-
tás**: a Jahve napjának szemléltetésére az aratásról vett képet Jer.
17, 5. is használja, **Jertek, tiporjátok, Mert tele van a sajtó**,
ez a sajtóról vett kép meg Jes. 63, 3-ban fordul elő a Jahve nap-
jára alkalmazva, de ez is más fordulatban; mind a kettőt együtt
1. Jel. 14, 14—20. vben; **Eláradtak a kádak**, tkép a sajtóvá-
luk, sok bennük a must, úgy hogy kifolyik a felső száján, **Mert
nagy a gonoszságuk**, t. i. az ítéletre összegyűlt népeké, azért
nem lehet az ítéletet tovább halasztani. A pogányok büne akko-
rára nőtt, hogy megérték az aratásra és szüretre. 14. v.) Itt most
várniók az ítélet leírását az aratás és szüret képeinek kifejtésével;
e képet azonban elhagyja, és visszatér a harcról vett képhez;
hamónim hamónim halmozás a fokozás céljából; *hámón* tkép =

zaj, összefutott emberek lármája, tolongása, de itt, mivel plur.-ban van, helyesebb konkrét értelemben venni, mint Ez. 39, 11. vben is van; tehát: tömegek tömegeken vannak **Az ítélet völgyében**; ez a *Jósafát* névnek változata: Jahve ítélete, mely itt hangzik el, lesz a végső elhatározás a pogányok sorsára. **Mert közel van Jahve napja**, l. 2, 1., **Az ítélet völgyében**. A tömegek azért vannak a *Jósafát* vagy az ítélet völgyében, mert közel van Jahve napja.

Nyolcadik strófa: 15. 16. v.) Hétsoros. A világvégi katasztrófákban Jahve menedéke lesz népének. 15. v.) A Jahve napjának színezése. **A nap és hold elsötétült, És a csillagok bevonták fényüket**, l. 2, 10. v. 16. v.) **És Jahve Sionból kiált, És Jeruzsálemből megharsan**, l. Am. 1, 2., **És megremeg az ég és a föld**, l. 2, 10a. v. **De Jahve e világrendítő félelmek között menedékhelye népének, És erőssége Izrael fiainak**, e kifejezéseket l. Jes. 4, 6; Zsolt. 14, 6; 27, 1; 31, 5; 43, 2; 46, 2; ilyen a „kőszál“ kifejezés is Jahvéra alkalmazva.

Kilencedik strófa: 17. v.) **És ebből megtudjátok, hogy én vagyok Jahve**, l. 2, 27; Ez. 39, 28. *a ti Istenetek* ez aligha nem glossza, **Aki Sionban lakom**, l. Jes 8, 18; Jóél 4, 21 b., *Az én szent hegyemen* ez is glossza lehet, **És Jeruzsálem szentséggé lesz**, l. Zak. 14, 21; Ob 17 a; **És idegenek nem mennek többé rajta keresztül**: idegenek támadásától feltétlenül biztosítva lesz, és szentségét azok többé meg nem fertőztethetik, l. Zak. 9, 8; Jes 52, 1.

Tizedik strófa: 18. v.) Hat sor. Júda fiainak az ítélet borzalmaiktól való megmeneküléséről és Jeruzsálemnek örök és sérthetetlen szentségben való fennállásáról biztosító nyilatkozatokhoz csatlakozik a 18. vben a messiási üdvöt kíséző külső jólét leírása. **És lesz azon a napon, A hegyek mustól csepegnek; És a halmok téjjel folynak**, l. Am. 9, 13., **És Júda medrei mind vízzel folynak**, nem lesznek úgy kiszáradva, mint l. 20. panaszolja. **És forrás fakad Jahvé házából**, l. Ez. 47, 1—12; Zak. 14, 8; **És megöntözi az Ahácuvölgyet**. Hogy ez a völgy melyik és hol van, azt nem tudjuk. Valószínűleg a Jerikóval szemközti, vagy valamely más száraz és terméketlen völgyet érint itt fel az író, ami a messiási korban majd termékeny lesz.

Tizenegyedik strófa: 19—21. v.) Nyolc sor. Ez a záró strófa; értelme ez: Mig Júda fiai Jahvéban biztos menedéket lelnek és Sion—Jeruzsálem az ítélet zivatarából sérthetetlen szentségben fog kikerülni, addig az ellenségek elpusztúlnak a Júda fiainak általok kiontott véreért, amit Jahve nem hagy boszúlatlan, Júda, Jeruzsálem és Sion pedig örökké megáll, mint Jahve székhelye. 19. v.) **Egyiptom pusztasággá lesz**, l. Ez. 29, 9, 12; 32, 15. Egyiptomot mint a hagyományban élő legősibb ellenséget említi első sorban az elpusztulandó pogányság egyik képviselőjeként; de szemei előtt természetesen már a Ptolemaeusok egyiptomi birodalma lebeg, mellyel e korban többször voltak a zsidóságnak kellemetlen érint-

kezései, és Zak, 14, 18, 19. is bünhődést jósol rá. A másik, szintén képviselőként felemlített, ellenség Edom: **És Edom pusztaságára lesz.** A pusztaság kifejezést 1, 2, 3. vben. A második disztichon e pusztulás okát adja: **A Júda fiainak való erőszak miatt,** ami abban állt, **Hogy ártatlan vért ontottak az edomiak országukban,** t. i. a Júda fiainak országában. 20. v.) Ezzel szemben **Júdát örökké lakni fogják,** téséb = lakott lesz, a pusztasággal ellentétben, **És Jeruzsálemet nemzedékről nemzedékre.** 21. v. **És megbosszulom,** *niqqétti* helyett olv. LXX és P-vel *niqqamti-t,* **véröket,** t. i. a zsidók kiontott véreért bosszút állok, a stichos következő mondata visszavivő: **melyet nem bosszultam meg,** a *niqqétti* helyett többekkel itt is olv.: *niqqamti-t.* Tehát Egyptom és Edom pusztává lesz a Júda fiainak elkövetett erőszak miatt, mert azoknak vérét, amit eddig meg nem bosszult Jahve, ezen a napon megbosszulja. Hogy az elpusztulandó pogányság másik képviselőjeként Egyptom mellett épen Edomot emlegeti, annak magyarázata az, hogy ennek a nabataeusok (arabok) által ősi földéről történt elűzetésében a káld pusztítások alkalmával tanúsított áruló magatartásának visszafizetését látták a zsidók, amivel épen e kor eschatologicus gondolkodása sokat foglalkozott, 1. Mal. 1, 2—5; Obadja, stb. A *niqqétti* igét meg kellett változtatni. A *náqáh* ige jelje csak azt jelentheti, hogy valakit ártatlannak tekint vagy nyilvánít, vagy büntetlenül hagy, és így mindig a személy accusativusával jár. Egy ilyen mondatnak pedig: **És büntetlen hagyom,** vagy: **ártatlannak tekintem,** vagy: **nyilvánítom véröket, amit nem hagytam büntetlen,** vagy: **nem nyilvánítottam ártatlannak,** itt nincs semmi értelme. Ezért a fordítók az ige jelentésének tágitásával próbálnak magukon segíteni. V.; Et mundabo sanguinem eorum, quem non mundaveram. Ennek ref. javítása: Ubi mundabo eos quorum sanguinem non mundabam. Ezek után mennek a magyarok mind gyenge arnyalati eltérésekkel: **És kitisztítom vérükből, amelyből még ki nem tisztítottam.** Izr. magy. úgy látszik, szövegváltoztatás alapján áll. Ez az értelem megfelelő is volna: Jeruzsálem nemzedékről nemzedékre megáll, 21. v. és megtisztítom őket vérükből, és akkor Jahve Sionban lakik; megfelelő volna, ha az ige jelentése megengedné. Ezt mondhatjuk erre a fordításra is: **és érinthetetlennek nyilvánítom véröket, melyet eddig nem nyilvánítottam érinthetetlennek** (Marx, 1. Martiánál). Steiner a szó eredeti jelentésének megtartását úgy akarja lehetővé tenni, hogy az első mondatot kérdésnek veszi: **Én büntetlen hagyom véröket? nem hagyom büntetlen!** Ennek meg az a baja, hogy a *ló' niqqétti* perfectumát imperfectumnak veszi. Ugyanez áll Nowackra is, aki csak az első *niqqétti* helyett olvas *niqqamti-t,* a másodikat meghagyja: **és megbosszulom véröket, nem hagyom büntetlen.** **És Jahve Sionon lakik,** 1. 4, 17; Jes. 8, 18. Ez az ígért messiási üdvjavak szellemi részének bekoronázása, és egészének biztosítója.